

บทที่ 4

แนวทางปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดทางแพ่งของผู้ก่อมลพิษในคดีสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่ทุกชาติในโลกกำลังตระหนักว่าเป็นปัญหาสำคัญและปัญหาใหญ่ที่มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่อย่างปกติสุขของมวลมนุษยชาติ ดังนั้น ในแต่ละประเทศจึงได้พยายามหามาตรการที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดมารับโทษให้ได้มากที่สุด และได้รับโทษหนักขึ้นไม่ว่าจะเป็นโทษทางแพ่งหรือทางอาญาก็ตาม

ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่ได้ตระหนักเห็นถึงความสำคัญของการลงโทษผู้กระทำความผิด โดยได้มีการแก้ไขกฎหมายที่จะใช้ลงโทษผู้ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมหลายครั้งหลายหน ดังจะเห็นได้จากบทบัญญัติเกี่ยวกับความรับผิดทางแพ่งของผู้ก่อมลพิษตามมาตรา 96 และ 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 แต่เนื่องจากปัจจุบัน สภาพสังคมได้เปลี่ยนไป เทคโนโลยีวิทยาการก็ได้พัฒนาไปในเชิงสลับซับซ้อนมากขึ้น กฎหมายที่มีอยู่จึงไม่สามารถนำมาบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ตัวผู้มีสิทธิเรียกร้องยังถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ กระบวนการพิสูจน์ความผิดของจำเลยก็ยังเป็นภาระหนักแก่โจทก์ นอกจากนี้การพิสูจน์ค่าเสียหายที่ได้รับก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคมาก ดังนั้น จึงต้องมีการปรับปรุงกฎหมายที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งในการปรับปรุงกฎหมายนั้น ควรจะศึกษาตัวอย่างการบังคับใช้กฎหมายของต่างประเทศในเรื่องนั้นๆ ว่ามีข้อดีและข้อเสียอย่างไร เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทยให้มีประสิทธิภาพและเป็นไปได้มากที่สุด โดยจะขอเสนอรายละเอียดของการศึกษาตามลำดับดังต่อไปนี้

4.1 กระบวนการเรียกร้องสิทธิของผู้เสียหายเกี่ยวกับความรับผิดของผู้ก่อมลพิษในต่างประเทศ

ในต่างประเทศนั้น ผู้เสียหายมีสิทธิเรียกร้องให้ผู้ก่อมลพิษต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทน โดยสามารถแยกกลุ่มของผู้เสียหายได้ดังต่อไปนี้

4.1.1 Class Action

Class Action คือ การฟ้องคดีเรียกค่าเสียหายแทนประชาชนในกรณีที่ประชาชนจำนวนมากเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำเดียวกัน ซึ่งในประเทศที่ใช้กฎหมาย Common Law มีวิธีการฟ้องคดีเรียกค่าเสียหายแทนประชาชนผู้เสียหายได้ในกรณีที่ประชาชนจำนวนมากเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อผู้เสียหายคนหนึ่งฟ้องคดีแล้ว ก็อาจใช้สิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนจากผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแทนผู้เสียหายคนอื่นๆ ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคำพิพากษาในคดีนั้นจะมีผลผูกพันผู้เสียหายคนอื่นๆ ด้วย

หลัก Class Action นี้เริ่มมีขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นหลักกฎหมายเกี่ยวกับการพิจารณาคดีที่คู่ความแต่ละฝ่ายมีผู้เกี่ยวข้องจำนวนมาก โดยมีแนวคิดเบื้องต้นคือ การให้บุคคลหนึ่งสามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาในฐานะส่วนตัวและในฐานะตัวแทนของผู้อื่นที่มีผลประโยชน์ร่วมกันได้เพื่อที่ศาลจะได้พิจารณาคดีและมีคำพิพากษาหรือคำสั่งไปในครั้งเดียวกัน

หลัก Class Action ของประเทศสหรัฐอเมริกานั้น เป็นหลักที่มีกำหนดไว้ในข้อ 23 ของ Rules of Civil Procedure for the United States District Courts โดยกำหนดเงื่อนไข หลักเกณฑ์ ตลอดจนวิธีการพิจารณา การพิพากษา การดำเนินคดีตามหลัก Class Action หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Class Suits เกิดขึ้นจากหลัก Equity ใน The Court of Chancery ซึ่งก่อนที่จะมาเป็น Rule ในปี 1966 นั้น Class Action ได้อยู่ใน Equity Rule 23 มีประเด็นสำคัญที่เป็นเงื่อนไขในการดำเนินการพิจารณาของกลุ่ม (Class Action) คือ การมีปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายที่ร่วมกันของกลุ่มคนและจำนวนสมาชิกในกลุ่มมีมากจนการมารวมกันของบุคคลเหล่านั้นไม่อาจทำได้ (Impracticable)

เงื่อนไขของการดำเนินกระบวนการพิจารณากลุ่ม (Prerequisites to a Class Action) Rule 23 คือ สมาชิกของกลุ่ม (Class) คนหนึ่งหรือมากกว่าอาจฟ้องหรือถูกฟ้องเป็นคู่ความผู้แทน (Representative Parties) ในนามของสมาชิกในกลุ่มทั้งหมดได้เพียงถ้า

1. กลุ่ม (Class) มีสมาชิกจำนวนมาก (so Numerous) จนการนำมารวมกัน (Joinder) ของสมาชิกทั้งหมดไม่อาจกระทำได้ (Impracticable)
2. มีประเด็นปัญหาข้อเท็จจริง หรือข้อกฎหมายที่ร่วมกันในกลุ่ม (Common to the Class)

3. ข้อเรียกร้องหรือข้อต่อสู้ของคุณผู้แทนเป็นข้อเรียกร้องหรือข้อต่อสู้
อย่างเดียวกันกับของกลุ่ม

4. คุณผู้แทนจะปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างเพียงพอ
(Adequately) และ เป็นธรรม (Fairly)

เงื่อนไขที่กล่าวมานี้เป็นเงื่อนไขที่ศาลต้องพิจารณาเป็นอันดับแรก เมื่อมีการร้อง
ขอให้ดำเนินกระบวนการพิจารณากลุ่ม หากไม่เข้าตามเงื่อนไขกำหนดดังกล่าว ศาลก็จะยกคำขอให้
ดำเนินกระบวนการพิจารณากลุ่ม เมื่อปรากฏว่าคดีที่โจทก์หรือจำเลยได้ร้องขอให้ดำเนินกระบวนการ
พิจารณากลุ่มนั้นมีคุณสมบัติครบถ้วนตามเงื่อนไขการดำเนินกระบวนการพิจารณากลุ่มแล้ว Rule 23
ยังมีข้อกำหนดถึงกระบวนการพิจารณากลุ่มที่อาจดำเนินไปได้ (Class Action Maintainable) ซึ่งมี
สาระสำคัญในการคุ้มครองผลประโยชน์ของกลุ่ม (Class) นั้น และหากบุคคลนั้นไม่ต้องการเข้า
ร่วมในกระบวนการพิจารณากลุ่มก็ต้องแจ้งการปฏิเสธการเข้าร่วมกระบวนการพิจารณากลุ่มต่อศาล
มิฉะนั้นก็ต้องผูกพันในคดีและคำพิพากษาของศาลในคดีนั้น¹

Class Action เหมาะสำหรับการดำเนินคดีที่เป็นคดีเล็กๆ ที่มีผู้เสียหาย
จำนวนมาก เช่น คดีเกี่ยวกับหลักทรัพย์ และคดีเกี่ยวกับการป้องกันการผูกขาด การดำเนินคดีแพ่ง
และคดีที่พิพาทในทรัพย์สินที่เกี่ยวกับการแข่งขันเอาประกันภัยหรือเรื่องอื่นที่เกี่ยวกับการจำกัดทุน
ประกัน เพราะเป็นคดีที่ง่ายและเป็นคดีที่ทำกันเป็นประจำ

คดีอุบัติเหตุหรือคดีละเมิดที่มีผลทำให้เกิดการบาดเจ็บแก่ผู้เสียหายจำนวนมาก
นั้น ไม่เหมาะที่จะใช้ Class Action เพราะความเสียหายที่ผู้เสียหายแต่ละคนได้รับและความรับผิดชอบ
และข้อต่อสู้ของผู้กระทำละเมิดนั้นไม่เหมือนกัน ในกรณีเช่นนี้ ผู้เสียหายจึงควรแยกฟ้องคดีออก
จากกัน² แต่ก็มีผู้ที่ไม่เห็นด้วย โดยเห็นว่าควรนำเอาหลัก Class Action มาใช้กับคดีละเมิดที่มี

¹ นายเอกชัย ฤทธิภักดี, อาชญากรรมสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2539: ศึกษากรณีโรงงาน
อุตสาหกรรม

² Charles W. Schwartz and Lewis C. Sutherland, "Toxic Tort Symposium : Class
Certification for Environmental and Toxic Tort Claims", Tulane Environmental Law
Journal, 1997

ศาลที่พิจารณาคดีจะตัดสินรับรองหลัก Class Action แต่ศาลอุทธรณ์ก็มักจะพิพากษากลับ ตัวอย่างเช่น ในปี 1981 ศาลมลรัฐมิสซูรีได้พิพากษาให้ผู้เสียหายทุกคนที่ได้รับบาดเจ็บจากการที่ Skywalk ที่โรงแรมไฮแอท รีเจนซี ในเมืองแคนซัสล้มลงมาทับคน ทำให้คนจำนวนมากได้รับบาดเจ็บ แต่คำพิพากษานี้ต่อมาภายหลังถูกกลับโดย The Eighth Circuit

ความพยายามในระยะแรกที่จะรับรองการฟ้องคดีโดยผู้แทนกลุ่มในคดีละเมิดเกี่ยวกับสารพิษและคดีสิ่งแวดล้อมอยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎข้อที่ 23 (b) (3) และกฎข้อ 23 (a) ซึ่งบัญญัติหลักเกณฑ์พื้นฐานไว้ 2 ประการ คือ (1) ประเด็นข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายร่วมกันของกลุ่มต้องอยู่เหนือประเด็นส่วนตัวของสมาชิกกลุ่ม (2) การเสนอเป็นคู่ความผู้แทนกลุ่มต้องมีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มอย่างเป็นธรรมและพิจารณาต่อผู้คดีอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้ง (ก) ผลประโยชน์ของสมาชิกกลุ่มในการฟ้องและต่อสู้คดีแต่ละคดีแยกออกจากกัน (ข) การฟ้องหรือต่อสู้คดีเป็นไปเพื่อสมาชิกกลุ่ม (ค) เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมในการดำเนินคดีที่ศาล และ (ง) ความยุ่งยากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการจัดการกลุ่ม

การฟ้องคดีตามหลัก Class Action นั้นในต่างประเทศได้นำมาใช้ฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมด้วย โดยจะมีตัวแทนสมาชิกกลุ่มฟ้องคดี ซึ่งคดีที่ฟ้องนั้นส่วนใหญ่จะสามารถประนีประนอมยอมความกันได้ โดยจำเลยยินยอมจ่ายค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหายจำนวนหนึ่งซึ่งใจทกก็ยินดีที่จะรับค่าเสียหายและตกลงยุติคดีทั้งนี้เพื่อเป็นการบรรเทาความเสียหายที่ตนได้รับโดยเร็วดีกว่าที่จะรอให้ศาลมีคำพิพากษาคดี

ในการฟ้องคดีโดยใช้หลัก Class Action นั้นจะต้องเข้าเงื่อนไขทั้ง 4 ประการดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นข้อ 2 และ 3 คือต้องมีประเด็นปัญหาข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายที่ร่วมกันในกลุ่ม และมีข้อเรียกร้องหรือข้อต่อสู้คู่ความผู้แทนเป็นข้อเรียกร้องหรือข้อต่อสู้อย่างเดียวกันกับของกลุ่ม ซึ่งคำว่าข้อเรียกร้องเป็นอย่างเดียวนั้น ก็คือจำนวนค่าเสียหายที่เรียกร้องให้จำเลยรับผิดชอบใช้ให้แก่ใจทกนั่นเอง หากพิจารณาหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่าหลักดังกล่าวไม่เหมาะแก่การนำมาฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมเพราะความเสียหายที่ผู้เสียหายแต่ละคนได้รับแตกต่างกัน จำนวนค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายจึงแตกต่างกันด้วย การที่คู่ความผู้แทนกลุ่มจะนำสืบแสดงพยานหลักฐานต่อศาลก็จะต้องเป็นเรื่องที่เกิดกับผู้เสียหายเหมือนกัน และค่า

เสียหายที่ผู้เสียหายควรได้รับก็ไม่แตกต่างกัน ดังนั้น หลัก Class Action จึงไม่เหมาะสำหรับการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

4.1.2 Citizen Suit

ปัจจุบันบทบาทของประชาชนในคดีสิ่งแวดล้อมเริ่มได้รับความสนใจและคุ้มครองตามกฎหมาย โดยเฉพาะจากกฎหมายสิ่งแวดล้อม ดังเช่นในหลายๆ ประเทศ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา แคนาดา และเยอรมันนี ก็ได้ยอมรับในเรื่อง "สิทธิในสิ่งแวดล้อม" และได้บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญของตนเพื่อเป็นการยืนยันว่าสิทธิในสิ่งแวดล้อมเป็นสิทธิที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมาย จึงได้มีการให้สิทธิแก่ประชาชนในการมีอำนาจในการตรวจสอบการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าพนักงานของรัฐและการละเมิดกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยการให้สิทธิแก่ประชาชนในการดำเนินการด้วยตนเองหรือที่เรียกว่า "Citizen Suit" เพื่อให้ประชาชนบังคับใช้กฎหมายหรือกระตุ้นรัฐให้ต้องบังคับใช้กฎหมาย แม้จะไม่ได้เป็นผู้เสียหายโดยตรง แต่หากพบว่ามีผลกระทบต่อความผิเกิดขึ้นก็สามารถเข้ามาดำเนินการเองได้

การฟ้องคดีโดยประชาชนเพื่อบังคับต่อสิทธิของมหาชนได้เพิ่มมากขึ้นและเป็นเรื่องธรรมดาในการดำเนินคดีสมัยใหม่ แม้ว่าคำว่า "Citizen Suit" จะเป็นคำที่ทนายความและนักกฎหมายจะคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี แต่ก็ยังมีหนทางที่จะฟ้องและต่อสู้คดีไม่มากนัก การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบังคับกฎหมายไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ ประชาชนใช้ศาลในการคุ้มครองทรัพย์สินส่วนตัวและส่วนได้เสียทางเศรษฐกิจซึ่งกันและกัน และเพิ่มมากขึ้นจากรัฐบาล ซึ่งในที่สุดศาลสูงก็ได้ยอมรับสิทธิตามกฎหมายของพลเมืองในการใช้บังคับกฎหมายที่เกี่ยวกับสิทธิส่วนรวมที่ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจ³

ในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น ประชาชนสามารถบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายผ่านทางศาลของมลรัฐหรือสหพันธรัฐ แต่ในทางปฏิบัติแล้วศาลแห่งมลรัฐกลับมีเขตอำนาจพิจารณาตัดสินกรณีพิพาทกว้างกว่าศาลแห่งสหพันธรัฐ และกฎหมายแห่งมลรัฐก็ได้คำนึงถึง

³ Axline, "Environmental Citizen Suits" Printed in the United States of America, 1995P Michael D..4.02

ประชาชนในการที่จะบังคับใช้กฎระเบียบไปในเชิงช่วยเหลือประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในกรณีที่มีปัญหาระหว่างสิทธิของเอกชนกับสิทธิของประชาชน เช่น กรณีคดีก่อให้เกิดความรำคาญแก่สาธารณะ ศาลแห่งมลรัฐมักจะตัดสินมากกว่าศาลแห่งสหพันธรัฐ และแน่นอนการริเริ่มใช้สิทธิของประชาชนโดยตัวแทนรัฐได้เริ่มทำที่ศาลแห่งมลรัฐตามขั้นตอนที่กฎหมายได้กำหนดไว้

หลักเกณฑ์ที่กฎหมายแห่งสหพันธรัฐกำหนดไว้สำหรับการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายของประชาชนภายใต้แผนงานของรัฐนั้น ได้ถูกกำหนดไว้ในกฎหมายต่างๆ เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสะอาดของน้ำ (the Clean Water Act) ได้บัญญัติไว้ว่า

"การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา แก๊ซ และบังคับการตามกฎระเบียบมาตรฐาน ข้อจำกัดการไหลของน้ำ แพน หรือ โปรแกรม ที่จัดทำโดยฝ่ายบริหารหรือรัฐภายใต้หมวดนี้ จะต้องได้รับการสนับสนุน และช่วยเหลือจากฝ่ายบริหารหรือรัฐ"

คดีระหว่าง "Citizens For A Better Environment v. EPA"⁴ การเดินเผชิญสู้บของศาลครั้งที่ 7 ได้มีขึ้นเมื่อระเบียบของ EPA ได้วางหลักไว้สำหรับการพิจารณาอนุมัติแผนงานของรัฐที่จะบังคับใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสะอาดของน้ำนั้นยังไม่เพียงพอ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะยังไม่มีระเบียบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพยายามที่จะบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายอย่างเพียงพอ ซึ่งมีผลทำให้ EPA ต้องแก้ไขกฎระเบียบโดยบัญญัติไว้ว่าแผนงานของรัฐต้องเป็นไปตามความต้องการของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมาย ไม่ว่า 1) การเข้าแทรกแซงสิทธิในกระบวนการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายตั้งแต่แรกเริ่ม หรือ 2) การสอบสวนคำฟ้องของประชาชน การไม่คัดค้านการแทรกแซงของประชาชนแม้มีอำนาจจะกระทำได้ตามกฎหมายของรัฐ และแจ้งให้ประชาชนทราบล่วงหน้าถึงข้อกรณีที่จะมีการทำสัญญายุติข้อพิพาท กฎระเบียบเหล่านี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นใช้ ตัดสินในคดี "Natural Resources Defense Council v. EPA"

⁴เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว,

การต่อสู้คดีของจำเลยในคดีที่ประชาชนฟ้องบังคับให้ปฏิบัติตามกฎหมายนั้น ส่วนใหญ่จำเลยจะต่อสู้ในเรื่องเขตอำนาจพิจารณาคดีของศาลว่าคดีนี้ควรจะขึ้นต่อศาลมลรัฐหรือศาลสหพันธรัฐ และกฎหมายที่บังคับใช้ในคดีว่าจะต้องใช้กฎหมายของมลรัฐและสหพันธรัฐ นอกจากนี้ยังมีการหยิบยกประเด็นเกี่ยวกับเรื่องการขัดรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้าระหว่างรัฐ ดังเช่น คดี "Minnesota v. Clover Leaf Creamery Co."⁵

กล่าวโดยสรุป หลัก Citizen Suit เป็นหลักที่ประชาชนใช้สิทธิในการฟ้องคดีเอา กับหน่วยงานของรัฐหรือผู้กระทำการแทนรัฐก็เพื่อบังคับการให้รัฐหรือตัวแทนของรัฐปฏิบัติตามกฎหมายและกระทำการเพื่อคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

4.2 ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการใช้สิทธิเรียกร้องทางแพ่งของผู้ก่อมลพิษ ในคดีสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

ในการใช้สิทธิเรียกร้องทางแพ่งเอากับผู้ก่อมลพิษในคดีสิ่งแวดล้อมนั้น แม้จะเป็น การดำเนินคดีตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ก็ตาม แต่ใน การใช้สิทธิเรียกร้องดังกล่าวก็ยังมีปัญหาในหลายเรื่อง ดังจะกล่าวต่อไปนี้

4.2.1 ปัญหาทางด้านผู้มีอำนาจฟ้องหรือผู้เสียหาย

ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 3 หัวข้อที่ 3.5.1 ว่า ผู้มีอำนาจฟ้องหรือผู้เสียหายตาม มาตรา 96 ได้แก่ เอกชนที่ได้รับอันตรายแก่ร่างกายหรือสุขภาพ และผู้มีอำนาจฟ้องแทนเอกชนที่ ได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 443 นอกจากนี้รัฐก็ สามารถเป็นผู้เสียหายซึ่งมีอำนาจฟ้องคดีตามมาตรา 96 ได้ ส่วนผู้เสียหายตามมาตรา 97 นั้น ได้ แก่รัฐหรือหน่วยงานของรัฐเท่านั้น ซึ่งในบทนี้จะวิเคราะห์ถึงปัญหาในการที่บุคคลเหล่านั้นใช้สิทธิ ฟ้องผู้ก่อมลพิษตามมาตรา 96 และ 97 ว่ามีข้อขัดข้องประการใด โดยแยกพิจารณาดังนี้

ก. ผู้เสียหายที่มีฐานะเป็นเอกชน

ผู้ที่ได้รับความเสียหายตามมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 นี้ ในส่วนที่เป็นเอกชนนั้น ตามมาตรา 96 ได้บัญญัติไว้ว่า

"...อันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิตร่างกายหรือสุขอนามัย หรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใดๆ..."

จากบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว ผู้ที่จะเป็นผู้เสียหายตามมาตรา 96 แยกได้ดังนี้

1. เอกชนที่ได้รับอันตรายถึงแก่ชีวิต ร่างกาย หรือสุขอนามัย
2. เอกชนที่ได้รับความเสียหายแก่ทรัพย์สิน
3. รัฐที่ได้รับความเสียหายแก่ทรัพย์สิน

เอกชนที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายนั้น สามารถแยกได้เป็น

- ผู้เสียหายคนเดียว
- ผู้เสียหายหลายคน

ผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมหรือคดีมลพิษนั้นมักจะเป็นประชาชนซึ่งเป็นชาวบ้าน และอาจเป็นผู้เสียหายคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ดังจะเห็นได้จากกรณีมลพิษที่เกิดขึ้น โดยจะขอยกตัวอย่างคดีที่เกิดขึ้นในประเทศไทยบางคดีพอเป็นสังเขป เช่น

1. กรณีมลพิษจากอุตสาหกรรมที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน ซึ่งโรงงานอุตสาหกรรมดังกล่าวมีผลทำให้คนงานเจ็บป่วยด้วยโรคเยื่อโพรงจมูกอักเสบ และเสียชีวิตด้วยโรคสมองอักเสบอีก 2 ราย เป็นมะเร็งในเม็ดเลือดขาว 1 ราย มีจ้ำในช่องปอดน่าจะเกิดจากเชื้อวัณโรคอีก 1 ราย สำหรับเด็กที่เสียชีวิตทั้ง 2 รายนั้น มีหลักฐานทางแพทยยืนยันว่าเป็นโรคภูมิคุ้มกันบกพร่องและเสียชีวิต เนื่องจากติดเชื้อแทรกซ้อนจากพ่อแม่

2. กรณีอากาศเป็นพิษที่แม่เมาะ ลำปาง เนื่องมาจากการสร้างโรงงานไฟฟ้าแม่เมาะที่ผลิตไฟฟ้าด้วยการใช้ถ่านหินลิกไนต์เป็นเชื้อเพลิง ทำให้เกิดปัญหามลพิษ คือ ฝุ่น

ละออง ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ และออกไซด์ของไนโตรเจน ซึ่งเมื่อก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์เมื่อรวมตัวกับออกซิเจนในขณะที่เผาไหม้จะกลายเป็นก๊าซที่มีพิษก่อให้เกิดการระคายเคืองต่อเยื่อเมือผนังตามร่างกาย เช่น เยื่อปอด เยื่อจมูก เยื่อหูทางเดินหายใจ และเป็นพิษต่อระบบประสาทสัมผัสและการทำงานของระบบสมอง นอกจากนี้ในช่วงฤดูหนาว ความชื้นและออกซิเจนในอากาศจะทำให้ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์กลายเป็นกรดซัลฟูริก หรือที่เรียกว่า "ฝนกรด" ที่มีผลต่อสุขภาพอนามัยของคนและสัตว์เลี้ยง รวมถึงพืชผักสวนครัวและไม่ยืนต้นต่างๆ ส่วนออกไซด์ของไนโตรเจนจะก่อให้เกิดอันตรายต่อระบบทางเดินหายใจ และทำให้เกิดน้ำท่วมปอดชนิดเฉียบพลันรุนแรงไปจนถึงเสียชีวิต หลอดลมอักเสบเรื้อรัง ทำให้เกิดหลอดลมอุดตัน ทำให้ระบบหายใจล้มเหลวและถึงตายได้ ก๊าซไนโตรเจนออกไซด์เมื่อรวมตัวกับไอน้ำในอากาศก็จะกลายเป็นกรดไนตริก มีอันตรายเช่นเดียวกับฝนกรดจากกรดซัลฟูริก ผลกระทบที่ได้รับก็คือ ประชาชนในหมู่บ้านดังกล่าวล้มป่วยลง จำนวน 3,338 ราย เป็นผู้ป่วยที่ต้องรับตัวไว้รักษาพยาบาลในโรงพยาบาลเนื่องจากอาการหนัก 35 ราย แต่ไม่มีผู้ใดเสียชีวิต อัตราการเจ็บป่วยของประชาชน พบว่า มีสหสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้นของมลพิษทางอากาศที่เกิดขึ้น และโรคที่เป็นคือโรคทางเดินหายใจ ซึ่งมีถึงร้อยละ 83.2 ของผู้ป่วยทั้งหมด โดยมีสาเหตุที่มาจากผลการตรวจเลือดคือ ร่างกายมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อการได้รับสิ่งแปลกปลอมหรือสารภูมิแพ้เข้าสู่ร่างกาย⁶

ความเสียหายของทรัพย์สินเป็นอีกผลกระทบหนึ่งที่ได้รับรายงานข่าวที่นายอำเภอแม่เมาะรายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง ปรากฏว่ามีสัตว์เลี้ยงที่เป็นโคตาย 8 ตัว กระบือตาย 20 ตัว พืชผลการเกษตรได้รับความเสียหายเป็นข้าวนาปี 327 ไร่ พืชผัก 21 ไร่ พืชไร่ 50 ไร่ ไม้ผล 729 ไร่ จามจรี 562 ต้น

3. คดีนางมยุรี เทวียะ ยื่นฟ้องสำนักงานประกันสังคม และบริษัทอิเล็กทรอนิกส์ มิคส์ (ไทยแลนด์) จำกัด โดยนางมยุรี เทวียะนั้นเป็นพนักงานปิดฝุ่นแผ่นวงจรอิเล็กทรอนิกส์ วงจรไฟฟ้า วิทยุและโทรทัศน์ และป่วยเนื่องจากมีสารเคมีสะสมอยู่ในสมองมาก โดยแพทย์ระบุในใบรับรองแพทย์ว่า โจทก์ป่วยเป็นโรคพิษสารอลูมิน่า โจทก์ได้แจ้งให้กับบริษัททราบเพื่อให้จ่ายค่ารักษาพยาบาลให้ แต่บริษัทไม่ยอมจ่ายอ้างว่าไปหาแพทย์ที่ไม่ได้เป็นแพทย์ประจำบริษัท และได้เลิกจ้าง

⁶สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, "การบังคับใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อม", ศูนย์กฎหมายและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 102-129

โจทก์เนื่องจากโจทก์ป่วยและหยุดงานเกินกว่า 6 เดือน โจทก์จึงยื่นเรื่องราวต่อสำนักงานประกันสังคมจังหวัดลำพูนเพื่อขอรับเงินทดแทน แต่สำนักงานประกันสังคมจังหวัดลำพูนพิจารณาว่าไม่มีสิทธิได้รับเงินทดแทนเพราะอันตรายที่ได้รับไม่ได้เกิดขึ้นเนื่องจากการทำงาน โจทก์ได้ยื่นอุทธรณ์ต่อคณะกรรมการกองทุนเงินทดแทน ซึ่งก็ได้รับคำวินิจฉัยเช่นเดียวกัน หรือโจทก์ไม่ได้รับอันตรายที่เกิดขึ้นเนื่องจากการทำงาน และเมื่อโจทก์นำคดีมาฟ้องศาลแรงงานเพื่อให้ศาลแรงงานมีคำพิพากษาเพิกถอนคำสั่งของคณะกรรมการกองทุนเงินทดแทนที่สั่งว่าโจทก์ไม่มีสิทธิได้รับเงินจากกองทุนเงินทดแทนเนื่องจากการเจ็บป่วยไม่ได้เกิดขึ้นเนื่องจากการทำงาน โดยพิพากษาให้คณะกรรมการกองทุนเงินทดแทนและสำนักงานประกันสังคมจ่ายเงินให้แก่โจทก์ตามกฎหมาย และให้บริษัทร่วมกันหรือแทนกันจ่ายค่ารักษาพยาบาล ค่าเสียหาย และค่าสินไหมทดแทนแก่โจทก์

อย่างไรก็ดี จากการสืบพยานศาลเห็นว่า โจทก์ไม่ได้เจ็บป่วยเนื่องจากการทำงาน จึงพิพากษายกฟ้องโจทก์ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ข.)

จากตัวอย่างคดีข้างต้นจะเห็นได้ว่า ผู้เสียหายในคดีมลพิษนั้นส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้าน ซึ่งอาจจะเป็นผู้เสียหายคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ และเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่จะขาดความรู้ทางด้านเทคนิควิทยาการ ทำให้กว่าจะทราบว่าตนได้รับอันตรายหรือความเสียหายจากการแพร่กระจายของมลพิษก็เกือบจะต้องสูญเสียชีวิต อวัยวะ หรือใส่ตมประสาทความรู้ไปแล้ว

นอกจากนี้มาตรา 96 ได้บัญญัติไว้ว่า "เอกชนที่ได้รับ" แสดงให้เห็นว่าเฉพาะผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเท่านั้นจึงจะเป็นผู้เสียหายตามมาตรา 96 นี้ หากเป็นกรณีเพียงคาดการณ์หรือเชื่อแน่ว่าจะได้รับ ความเสียหายยังไม่ถือว่าเป็นผู้เสียหายตามมาตรา 96 นี้ ดังนั้น และผู้เสียหายที่เป็นเอกชนไม่ว่าจะเป็นผู้เสียหายคนเดียวหรือหลายคนจะเป็นผู้มีอำนาจฟ้องได้ต้องเป็นผู้ที่ได้รับ ความอันตรายหรือได้รับความเสียหายแล้วเท่านั้น

ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้น การแพร่ของมลพิษนั้น กว่าจะมีผลปรากฏอันตรายหรือความเสียหายขึ้น ต้องใช้ระยะเวลา การที่กฎหมายกำหนดให้เฉพาะผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายแล้วจึงสามารถฟ้องตามมาตรา 96 ได้ จึงเท่ากับจำกัดขอบเขตการใช้สิทธิเรียกร้องไว้เฉพาะผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหาย ผู้ที่อาจจะได้รับอันตราย

หรือสามารถเชื่อได้แน่ว่าจะเกิดอันตรายหรือความเสียหายขึ้นแก่ตนในอนาคตยังไม่สามารถใช้สิทธิตามมาตรา 96 ได้ ยกตัวอย่างเช่น ทางรัฐบาลประกาศให้ชาวบ้านในหมู่บ้านหนึ่งทราบว่าจะมีการโปรยสารเคมีทางอากาศเพื่อกำจัดแมลงชนิดหนึ่ง หากการโปรยสารเคมีนั้นจะมีผลทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นได้รับอันตราย ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นยังไม่สามารถนำคดีมาสู่ศาลตามมาตรา 96 ได้ เพราะถือว่ายังไม่ได้รับความเสียหายหรือยังไม่ได้รับอันตราย ดังนั้นจึงเป็นการจำกัดตัวผู้ที่มีอำนาจฟ้องไว้อย่างแคบ ทั้งยังเป็นการจำกัดขอบเขตของอันตรายและความเสียหายไว้เฉพาะชีวิตร่างกายหรือสุขอนามัย หรือทรัพย์สิน เท่านั้น จึงเป็นการบัญญัติกฎหมายในเชิงแก้ไขเยียวยาไม่ใช้ในเชิงป้องกัน ซึ่งเปรียบเสมือนกับกรณีวัวหายแล้วล้อมคอก

นอกจากปัญหาดังกล่าวแล้ว ยังมีประเด็นปัญหาที่น่าพิจารณาก็คือ การนำคดีมาสู่ศาลของผู้เสียหายหลายคนที่ได้รับมลพิษจากแหล่งเดียวกัน ว่าแต่ละคนจะต้องนำคดีมาสู่ศาลจึงจะสามารถบังคับให้จำเลยรับผิดชอบใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ตนได้ เนื่องจากตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 145 ได้บัญญัติไว้ให้ผลของคำพิพากษาของศาลผูกพันคู่ความในกระบวนการพิจารณาของศาลที่พิพากษาหรือมีคำสั่ง คำพิพากษาของศาลไม่ผูกพันบุคคลภายนอก ดังนั้น ผู้เสียหายแต่ละคนจะต้องนำคดีมาฟ้องศาลเพื่อให้ศาลมีคำพิพากษาบังคับเอากับจำเลย จึงเป็นการเสียเวลาและเสียค่าใช้จ่าย ซึ่งเป็นการระแกว่าผู้เสียหายทุกคน อันจะกล่าวในรายละเอียดในหัวข้อเกี่ยวกับปัญหาการระคำใช้จ่ายในการดำเนินคดีต่อไป

ข. ผู้เสียหายที่มีฐานะเป็นหน่วยงานของรัฐ

ในกรณีที่ผู้เสียหายตามมาตรา 96 ที่มีฐานะเป็นหน่วยงานของรัฐ ผู้ที่มีอำนาจดำเนินคดีแทนก็คือ พนักงานอัยการในฐานะที่เป็นทนายแผ่นดิน อันเป็นการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติอัยการ พ.ศ.2498 มาตรา 11 ประกอบมาตรา 6 ซึ่งกรณีที่อัยการเป็นโจทก์ผู้ฟ้องคดีนี้จะไม่ มีข้อขัดข้องแต่อย่างใด คงมีข้อขัดข้องในกรณีที่บางคดีนั้น มีผู้เสียหายที่เป็นทั้งเอกชนและรัฐ ซึ่งเมื่อพนักงานอัยการเข้าดำเนินคดีแทนรัฐ จะไม่สามารถดำเนินคดีแทนเอกชนที่ได้รับความเสียหายด้วย ทั้งนี้เนื่องจากพระราชบัญญัติพนักงานอัยการ พ.ศ.2498 ได้กำหนดให้พนักงานอัยการมีอำนาจและหน้าที่ในการดำเนินคดีแพ่งได้เฉพาะในกรณีต่อไปนี้

- 1) คดีที่รัฐบาลเป็นคู่ความและคดีที่มีกฎหมายระบุว่าให้เป็นอำนาจและหน้าที่ของสำนักงานอัยการสูงสุด หรือพนักงานอัยการ (มาตรา 11(2))
- 2) คดีที่เจ้าพนักงานของรัฐถูกฟ้องในเรื่องที่ได้กระทำการไปตามหน้าที่ หรือ คดีราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดถูกฟ้องในเรื่องที่ได้กระทำการตามคำสั่งของเจ้าพนักงานอันเป็นการสั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย หรือเพราะเหตุที่ราษฎรผู้นั้นได้เข้าร่วมกับเจ้าพนักงานกระทำการในหน้าที่ราชการเมื่อพนักงานอัยการเห็นสมควร (มาตรา 11(3))
- 3) คดีที่โจทก์หรือจำเลยเป็นเทศบาล หรือสุขาภิบาล หรือนิติบุคคลที่ได้มีพระราชบัญญัติหรือพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งขึ้น เมื่อพนักงานอัยการเห็นสมควร (มาตรา 11(4) และ (5))
- 4) คดีที่ราษฎรไม่อาจฟ้องได้เนื่องจากมีกฎหมายห้ามไว้ เมื่อพนักงานอัยการเห็นสมควร (มาตรา 11(6))
- 5) คดีที่จำเลยผิดสัญญาประกันตัวตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พนักงานอัยการมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินคดีบังคับให้การให้เป็นไปตามสัญญาประกันนั้น (มาตรา 11(8))

กรณีตาม 4) นั้น คดีที่ราษฎรไม่อาจฟ้องได้ คือ คดีอุทลุม

จะเห็นได้ว่าคดีมลพิษที่ผู้เสียหายเป็นเอกชนนั้น ไม่อยู่ในอำนาจที่พนักงานอัยการจะดำเนินคดีให้แต่อย่างใด ทำให้ต่างฝ่ายต่างต้องยื่นฟ้อง อันเป็นผลทำให้คดีต้องมาสู่การพิจารณาของศาลเป็นจำนวนมาก

สำหรับกรณีตามมาตรา 97 นั้น เป็นเรื่องความรับผิดชอบในกรณีที่มีความเสียหายเกิดแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ดังนั้น ผู้เสียหายตามมาตรา นี้จึงจำกัดอยู่เพียงรัฐเท่านั้น

รัฐในที่นี้ไม่ใช่ "รัฐบาล" เพราะรัฐบาลนั้นแม้จะหมายถึงรัฐบาลอันเป็นหน่วยงานแห่งประเทศชาติ หรือหมายถึงคณะบุคคลที่ไม่เป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และไม่มีกฎหมายอื่นบัญญัติว่าเป็นนิติบุคคล จึงไม่อาจถูกฟ้องเป็นจำเลยได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 724/2490) คำว่า "รัฐ" จึงหมายถึงแผ่นดิน ซึ่งมีหน่วยงานราชการของรัฐหรือ

ของแผ่นดินมีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลโดยชอบตามกฎหมาย ซึ่งหากเกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินของรัฐ หน่วยงานราชการของรัฐ ซึ่งได้แก่ กระทรวง ทบวง กรม ฯลฯ มีสิทธิฟ้องร้องดำเนินคดีเรียกค่าเสียหายจากผู้ก่อให้เกิดความเสียหายได้⁷

ที่ว่ารัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดินนี้ มีหลักการพื้นฐานของการคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ระบบกฎหมายไทยในมาตรา 1304 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งบัญญัติว่า "สาธารณสมบัติของแผ่นดินนั้น รวมทรัพย์สินทุกชนิดของแผ่นดินซึ่งใช้เพื่อสาธารณประโยชน์ หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกัน เช่น

- 1) ที่ดินรกร้างว่างเปล่า และที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืน หรือทอดทิ้ง หรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามกฎหมายที่ดิน
- 2) ทรัพย์สินสำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน เป็นต้นว่าที่ชายตลิ่ง ทางน้ำ ทางหลวง ทะเลสาบ
- 3) ทรัพย์สินใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ เป็นต้นว่าป่าม และโรงพยาบาล สำนักราชการบ้านเมือง เรือรบ อารุญักษ์ภัณฑ์

ภายใต้ระบบกฎหมายไทยในปัจจุบัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดที่เป็นที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ถือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน โดย "สิทธิอธิปไตยของรัฐตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งในแง่ทฤษฎีทางนิติศาสตร์ถือว่า ทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวนี้เป็นทรัพย์สินที่ประชาชนทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน (res communis) และมีสิทธิใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ในฐานะเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (public domaine) เว้นแต่จะสงวนไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกันของประชาชน ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินดังกล่าวนี้จึงอยู่ภายใต้การดูแลรักษาและการจัดการใช้ประโยชน์ของรัฐ แท้ที่จริงแล้วก็คือ การให้รัฐดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติแทนประชาชนนั่นเอง

⁷บุญชนะ ยี่สารพัฒน์, ข้อขัดข้องในทางวิधिพิจารณาความของผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อม, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537 หน้า 84

จากแนวความคิดดังกล่าว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 จึงได้บัญญัติรับรองสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมกับรัฐในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมไว้ในมาตรา 56 และมาตรา 79

มาตรา 56 บัญญัติไว้ว่า

"สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการ หรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมรวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายตามวรรคหนึ่ง และวรรคสอง ย่อมได้รับความคุ้มครอง"

มาตรา 79 บัญญัติไว้ว่า

"รัฐต้องส่งเสริม และสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุม และกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน"

กฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมมีหลายฉบับ แต่ฉบับที่กล่าวถึงการเรียกค่าสินไหมทดแทนอันเกิดจากมลพิษก็คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 และ 97 ซึ่งตามมาตรา 97 ลักษณะของความรับผิดชอบ

มาตรา 97 ย่อมมีขึ้นหากว่าความเสียหายเกิดต่อทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐ หรือสาธารณสมบัติของแผ่นดิน โดยไม่คำนึงว่าต้นเหตุแห่งความเสียหายนั้นจะเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษหรือสิ่งอื่นใด ผู้เสียหายในมาตรานี้ ก็คือรัฐ กฎหมายดังกล่าวมองว่ารัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติและสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ไม่รวมถึงประชาชนด้วย

สำหรับกรณีการฟ้องคดีตามมาตรา 97 นั้น ก่อนที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ได้มีปัญหาในเรื่องของผู้มีสิทธิฟ้องคดี ดังตัวอย่างคดีต่อไปนี้

กรณีแม่น้ำตาปีเน่า⁸ แต่เดิมแม่น้ำตาปีเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์และสะอาด มีสัตว์น้ำอาศัยอยู่มากมาย นำรายได้มาสู่จังหวัดสุราษฎร์ธานีปีละหลายล้านบาท แต่เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน 2530 ปลาและสัตว์น้ำชนิดต่างๆ ในแม่น้ำตาปีกลับตายลอยแพเพราะขาดออกซิเจน ซึ่งหลังจากนั้นอีกไม่นานในปีถัดมาก็เกิดปัญหาซ้ำขึ้นมาอีก จากการสำรวจสาเหตุที่แม่น้ำตาปีเน่าเสียนั้นเกิดจากสาหร่ายที่ปล่อยออกมาจากโรงงานผลิตสุรา โดยไม่ผ่านการบำบัดมาก่อนจึงเกิดผลกระทบขึ้น คือ ความเสียหายแก่ประชาชนที่มีอาชีพทำการประมง ทำให้สูญเสียรายได้จากแหล่งน้ำแห่งนี้ไปถึงปีละหลายล้านบาท เกิดผลกระทบต่อระบบการผลิตน้ำประปาของการประปาส่วนภูมิภาค ทำให้ประชาชนตลอดจนเกษตรกรได้รับความเสียหาย และจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ทางการเข้ามากำหนดมาตรการเป็นเงื่อนไขให้โรงงานผลิตสุราดำเนินการสร้างบ่อบำบัดน้ำและให้มีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ แต่ไม่ปรากฏว่ามีการชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้น อันมีลักษณะเป็นความเสียหายต่อส่วนรวมแต่อย่างใดเลย

กรณีแม่น้ำพองเน่า แม่น้ำพองเป็นลำน้ำสายสำคัญของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเช่นเดียวกับแม่น้ำมูล ซึ่งไหลผ่านพื้นที่หลายจังหวัด ได้แก่ เพชรบูรณ์ ขอนแก่น เลย ชัยภูมิ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ยโสธร ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่นที่ลำน้ำพองไหลผ่านนั้นจะเป็นเขตที่มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งลำน้ำมากมายโดยเฉพาะโรงงานน้ำตาล ต่อมาได้เกิด

⁸สุณีัย มัลลิกะมาลย์ และคณะ, รายงานผลการวิจัย "การศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกองทุนทดแทนความเสียหายต่อสุขภาพจากมลพิษ" (สิงหาคม 2531), หน้า 49-50

โศกนาฏกรรมทางธรรมชาติขึ้นกับลำน้ำพอง อันมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างใหญ่หลวงซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นล่าสุด 2 เหตุการณ์คือ

เหตุการณ์แรก - การปล่อยกากน้ำตาลและน้ำทิ้งจากโรงงานน้ำตาลขอนแก่นกล่าวคือ เมื่อประมาณเดือนมีนาคม 2535 เกิดเหตุไฟไหม้ที่โรงงานผลิตไม้อัดจากชานอ้อยซึ่งตั้งอยู่ใกล้เคียงกับโรงงานน้ำตาลขอนแก่น โรงงานน้ำตาลจึงมาช่วยดับไฟและได้นำน้ำจากบ่อพักของโรงงานน้ำตาลไปดับไฟ น้ำจึงล้นออกมาไหลลงไปในลำน้ำพอง โดยที่น้ำที่ใช้ดับไฟนั้นเป็นน้ำเสียจากการล้างหม้อเก็บกากน้ำตาล ซึ่งหมักหมมเป็นเวลานานทำให้เกิดแบคทีเรีย เน่าเหม็น เมื่อน้ำดังกล่าวไหลลงสู่ลำน้ำพอง จึงทำให้ลำน้ำพองเน่าไปด้วยเพราะมีกากน้ำตาลเจือปนอยู่ อย่างไรก็ตาม ในเหตุการณ์ดังกล่าวก็ได้มีการเปิดเผยว่า สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้น้ำในลำน้ำพองเน่าเสียคือ ก่อนเกิดเหตุไฟไหม้โรงงานผลิตไม้อัดนั้น ถึงโมลาส 1 ถึงจากจำนวน 7 ถึงของโรงงานน้ำตาลขอนแก่นได้เกิดแตกรั่วทำให้กากน้ำตาลไหลออกมาจำนวนมาก และทางโรงงานได้ใช้แทรกเตอร์ดันดินกลบ แต่ไม่สำเร็จ ต่อมากากน้ำตาลได้ทะลักลงบ่อพักน้ำของโรงงานผลิตไม้อัดและส่วนหนึ่งไหลลงสู่ลำน้ำพอง กระทั่งเกิดเหตุไฟไหม้ จึงมีการสูบน้ำจากบ่อพักน้ำดังกล่าวไปดับไฟ และน้ำดังกล่าวได้ไหลลงสู่ลำน้ำพองไปผสมกับกากน้ำตาลซึ่งไหลลงมาก่อนหน้านั้นแล้ว จึงทำให้เกิดการเน่าเสียครั้งใหญ่ขึ้น น้ำเสียที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นแม้เกิดขึ้นที่ลำน้ำพองในเขตจังหวัดขอนแก่น แต่น้ำเสียก็ได้ไหลเข้าสู่แม่น้ำชีที่จังหวัดมหาสารคามผ่านจังหวัดร้อยเอ็ด กาลสินธุ์ ยโสธร แล้วไหลเข้ามารวมกับแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็คือเมื่อน้ำเสียไหลผ่านไปถึงที่ใดบริเวณใดก็จะทำให้น้ำบริเวณนั้นไม่มีออกซิเจน ไม่มีความเป็นกรดเป็นด่าง ภาวะน้ำเสียที่เกิดขึ้นดังกล่าวสร้างความเสียหายอย่างมากมาคิดเป็นมูลค่าไม่ต่ำกว่าพันล้านบาท มีการคาดการณ์ว่าจะมีปลาตายและสูญหายไปจากลำน้ำชีมากกว่า 90% ซึ่งจากการตรวจสอบพบว่า มีปลาตายไม่ต่ำกว่า 70 ตัน จำนวน 89 ชนิด จำแนกเป็นสัตว์มีพินน้ำ 36 ชนิด สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ 17 ชนิด และสัตว์ได้น้ำ 36 ชนิด ผลกระทบในระยะยาวต่อมา คือ การฟื้นฟูพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ต้องใช้เวลาไม่ต่ำกว่า 5-10 ปี จึงจะกลับคืนสู่สภาพปกติ ความเสียหายในด้านอื่นๆ ก็เช่น การที่ต้องใช้น้ำดีจากเขื่อนอุบลรัตน์และอ่างเก็บน้ำอื่นๆ จำนวน 40 ล้านลูกบาศก์เมตร

"สถานการณ์สิ่งแวดล้อม ปี พ.ศ.2534-2535", กองสารสนเทศสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย, ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : 31 ตุลาคม - 1 พฤศจิกายน 2535, หน้า

ใหม่เนื่องจากมีน้ำเสียเข้าไปในท่อส่งน้ำ นอกจากนี้ ยังส่งผลกระทบต่อจิตใจของประชาชนซึ่งไม่สามารถคำนวณค่าเสียหายออกมาเป็นตัวเลขได้อีกด้วย

เหตุการณ์ที่สอง - การระบายน้ำทิ้งจากจุดถ่ายน้ำเสียของโรงงานฟีนิกซ์ซึ่งเป็นโรงงานผลิตเยื่อกระดาษ ตั้งอยู่ ณ บ้านห้วยโจด ตำบลกุดน้ำใส จังหวัดขอนแก่น ซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำอันเป็นหัวใจในการผลิต คือ ห้วยโจดนั่นเอง โรงงานฟีนิกซ์สามารถระบายน้ำทิ้งจากโรงงานลงสู่แหล่งรองรับ คือ ห้วยโจด ซึ่งเสมือนบ่อพักน้ำธรรมชาติที่ใหญ่โตมาก ก่อนที่น้ำทิ้งจะไหลลงสู่ ลำน้ำพอง ด้วยเหตุนี้เองโรงงานฟีนิกซ์จึงได้ทำการปล่อยน้ำเสียที่เป็นผลจากการผลิตลงสู่ห้วยโจด แล้วไหลลงบึงโจดจนเกิดการสะสมของตะกอน วัดความหนาได้ถึง 1-3 เมตร กระทั่งที่สูบน้ำเสียกว่าวันละ 46,000 ลูกบาศก์เมตร ก็ไหลเอ่อท่วมเรือกสวนไร่นาของราษฎร จากการสอบถามชาวบ้านได้ข้อเท็จจริงประกอบว่า โรงงานจะปล่อยน้ำเสียออกมาในช่วงเวลา 18.00-01.00 นาฬิกา โดยไม่ผ่านการบำบัด เป็นผลให้น้ำท่วมที่นาในฤดูน้ำหลาก ที่มาของกรณีปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ในวันที่ 20 พฤษภาคม 2536 ได้เกิดฝนตกอย่างหนักบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์และเขื่อนหนองหวายเป็นเหตุให้น้ำเสียที่สะสมอยู่ในบึงโจดที่มีปริมาณมากถึง 600,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งในระหว่างนั้นมีค่าออกซิเจนเป็นศูนย์ ถูกน้ำฝนจำนวนมากดันให้ไหลทะลักลงสู่ลำน้ำพอง ทำให้น้ำในลำน้ำพองระยะทาง 4 กิโลเมตร มีค่าออกซิเจนเป็นศูนย์รวมทั้งมีสีและกลิ่นเหม็นทันทันที่ ส่งผลให้ปลาและสัตว์น้ำตายเป็นจำนวนมากและบางส่วนมีลักษณะมีเนมา การแก้ไขปัญหาคเฉพาะหน้าในกรณีปัญหานี้ก็คือ ได้มีการปล่อยน้ำจากเขื่อนอุบลรัตน์ปริมาณถึง 800,000 ลูกบาศก์เมตร มาเจือจางน้ำเน่าที่ไหลมาจากบึงโจด ส่วนการใช้มาตรการทางกฎหมายนั้นก็มีการสั่งปิดโรงงานฟีนิกซ์เป็นเวลา 30 วัน เพื่อเร่งให้แก้ไขระบบบำบัดเพื่อป้องกันมิให้เกิดปัญหาคขึ้นอีก

อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ทั้งสองที่เกิดขึ้นได้ส่งผลให้น้ำในลำน้ำพองเกิดสภาพเสื่อมโทรมอย่างที่สุด ที่สำคัญระบบนิเวศน์ตลอดลำน้ำก็ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง นอกจากนั้น ผลจากการที่ลำน้ำพองเน่าผ่านมาสองครั้งติดต่อกันเช่นนี้ยังทำให้เป็นที่น่าหวั่นไหวแก่ประชาชนในท้องถิ่นใกล้เคียงที่ใช้น้ำประปาที่อาศัยจากลำน้ำพองเป็นแหล่งผลิตเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีการสำรวจพบว่า แหล่งน้ำดังกล่าวมีสารเคมีอันอาจทำให้เป็นโรคมะเร็งปนเปื้อนอยู่อีกด้วย แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ปัญหาน้ำเสียที่เกิดขึ้นนี้เมื่อขณะที่น้ำในลำน้ำเน่าเหม็นนั้น ได้มีกลุ่มชนและนักวิชาการหลายแขนงออกมาแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวางเรียกร้องให้มีการดำเนินการทางกฎหมายอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีลำน้ำพองเน่าจากสารโมลาสรั่วของโรงงานน้ำ

กฎหมายอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีลำนํ้าพองเน่าจากสารโมลาสรั่วของโรงงานน้ำตาลขอนแก่นนั้น มีการให้ความเห็นว่าการกระทำครั้งนี้ของเจ้าของโรงงานเป็นความผิดตามกฎหมายอย่างน้อย 3 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติโรงงาน พระราชบัญญัติประมง และประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งล้วนเป็นกฎหมายที่บัญญัติโทษทางอาญาเอาไว้ทั้งสิ้น

จากกรณีเกิดภาวะน้ำเสียในลำนํ้าพองชี-มูล ครั้งนั้น กระทรวงสาธารณสุขได้ปรึกษาหารือมายังสำนักงานอัยการสูงสุด และสำนักงานอัยการสูงสุดได้มีข้อหารือที่ 47/2535 เกี่ยวกับอำนาจฟ้องของกระทรวงสาธารณสุขว่ามีอำนาจฟ้องผู้กระทำให้เกิดน้ำเสียฐานละเมิดหรือไม่ ซึ่งมีข้อสาระดังนี้¹⁰

"ปลัดกระทรวงสาธารณสุขแจ้งว่า การที่มีผู้กระทำผิดทำให้เกิดภาวะน้ำเสียในลำนํ้าพอง ชี มูล ตามลำดับ ในระหว่างเดือนมีนาคม 2535 ถึงเดือนเมษายน 2535 โดยสำนักงานกระทรวงสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวในส่วนพื้นที่ที่ต้องรับผิดชอบและได้ประมาณการค่าเสียหายในเบื้องต้นเป็นเงินประมาณ 480,750 บาท พร้อมทั้งได้ดำเนินการแจ้งความร้องทุกข์ไว้ที่สถานีตำรวจภูธร อำเภอเมืองอุบลราชธานีไว้แล้ว เงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแก้ไขปัญหามาภาวะน้ำเสียดังกล่าว น่าจะเป็นความเสียหายที่สกัดกั้นปลัดกระทรวงสาธารณสุขได้รับและใช้สิทธิเรียกร้องเพื่อให้ได้ชดใช้คืนมา จึงขอหารือว่าจำนวนเงินค่าใช้จ่ายดังกล่าวจะถือเป็นค่าเสียหายตามกฎหมายและสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขมีอำนาจฟ้องหรือไม่ประการใด

สำนักงานอัยการสูงสุดพิจารณาแล้วเห็นว่า แหล่งน้ำธรรมชาติเป็นทรัพยากรธรรมชาติ มิใช่ทรัพย์สินของกระทรวงสาธารณสุข ดังนั้น แม้จะมีผู้จงใจหรือประมาทเลินเล่อทำให้แหล่งน้ำดังกล่าวเสียหาย ก็หาเป็นการ "ทำต่อ" กระทรวงสาธารณสุขตามนัยของมาตรา 420 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไม่ และแม้จะกระทรวงสาธารณสุขจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการฟื้นฟูสภาพแหล่งน้ำก็เป็นเพียงผลต่อเนื่องอันเกิดจากการกระทำที่มีได้ "ทำต่อ" กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุขจึงมิใช่ผู้ถูกทำละเมิดตามนัยมาตรา 420 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและ

¹⁰จิตติ เจริญจำ, บันทึกทนายข้อหารือของสำนักงานอัยการสูงสุด เล่ม 2.

(กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดพิมพ์อักษร, 2536), หน้า 506-511

พุทธศักราช 2535 อันกำหนดให้บุคคลต้องรับผิดชอบในทางแพ่งในกรณีดังกล่าวยังไม่มีผลบังคับ ฉะนั้นกระทรวงสาธารณสุขจึง ไม่อาจเรียกร้องค่าเสียหายในกรณีนี้หรือได้"

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะ เป็นกรณีแม่น้ำตาปีเน่าหรือแม่น้ำพองเน่า ทั้งสองกรณีถือเป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่ทรัพยากรธรรมชาติหรือสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดินอันมีผลกระทบต่อการทำมาหากินและการดำรงชีวิตของประชาชนที่พักอาศัยอยู่บริเวณนั้น แต่ปรากฏว่าตาม มาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 เฉพาะ รัฐเท่านั้นที่ถือเป็นผู้เสียหายอันมีอำนาจฟ้องเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำดังกล่าวด้วยไม่สามารถใช้สิทธิเรียกร้องตามมาตรา 97 ได้ เว้นแต่จะพิสูจน์ว่าตนได้รับความเสียหายจากมลพิษที่เกิดขึ้น เช่น ได้รับความเจ็บป่วยจากมลพิษหรือจากการที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไป เช่นนี้ ฯลฯ เป็นต้น ทั้งๆ ที่ประชาชนได้รับความเสียหายด้วย ทั้งนี้เนื่องจากฐานของความเสียหายที่เกิดขึ้นตามมาตรา 97 นั้นไม่ได้มาจาก ฐานของการทำละเมิดตามมาตรา 420 ซึ่งการกระทำละเมิดตามมาตรา 420 นั้นเป็นการกระทำ ละเมิดต่อเอกชน แต่การกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายตามมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นั้นเป็นการกระทำต่อทรัพย์สินของรัฐมิใช่ เอกชนดังนั้น ประชาชนจึงไม่สามารถใช้สิทธิเรียกร้องตามมาตรา 97 นี้ได้

นอกจากนี้ ในการกระทำความผิดครั้งหนึ่งๆ นั้น อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ บุคคลหลายฝ่าย อันถือว่าเป็นการกระทำผิดกรรมเดียวผิดกฎหมายหลายบท ซึ่งโดยหลัก แล้วก็ต้องลงโทษผู้กระทำผิดตามบทบัญญัติของกฎหมายที่กำหนดโทษไว้หนักที่สุด ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ หากความเสียหายเกิดขึ้นแก่หลายหน่วยงานของรัฐ รัฐหรือหน่วยงานของรัฐแต่ละแห่ง ได้เข้าใช้สิทธิเรียกร้องค่าเสียหายเอาจากผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สาธารณสุขสมบัติของแผ่นดิน หรือทรัพยากรธรรมชาติแล้วหรือไม่ หากแต่ละหน่วยงานต่างไม่ใช้สิทธิเรียกร้อง ผลก็คือ ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายไม่ต้องรับโทษหรือรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้ใดทั้งสิ้น หรือหากบางหน่วยงานใช้สิทธิฟ้องคดีแต่อีกหน่วยงานหนึ่งไม่ใช้สิทธิฟ้องคดีทั้งๆ ที่โทษอาจจะสูงกว่าก็จะมีผลทำให้ผู้ กระทำผิดได้รับโทษน้อยลง ยกตัวอย่างเช่น โรงงานแห่งหนึ่งปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำโดยดำเนินการ เพียงครั้งเดียว แต่การกระทำครั้งนั้นเป็นความผิดตามที่กฎหมายหลายฉบับบัญญัติไว้ กล่าวคือ เป็นความผิดที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2535) ซึ่งออกตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ.2535 มาตรา 8 ทั้งยังเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456

พ.ศ.2535 มาตรา 8 ทั้งยังเป็นความผิดตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456 ประมวลกฎหมายอาญา พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ.2535 พระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ.2535 และพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ.2490 แต่หากเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยดำเนินคดีกับผู้กระทำผิดตามพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ.2535 โดยมีได้ตรวจสอบดูความผิดตามกฎหมายอื่น และมีการดำเนินคดีจนถึงที่สุดแล้ว โดยศาลพิพากษาลงโทษปรับตามกฎหมายฉบับนี้เท่านั้น กรณีนี้ก็ถือว่าคดีถึงที่สุดแล้ว ไม่อาจฟ้องร้องผู้กระทำผิดในความผิดตามกฎหมายฉบับอื่นที่มีโทษสูงกว่าได้¹¹ ทั้งนี้อาจจะเกิดจากการประสานงานระหว่างผู้รับผิดชอบยังไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากกฎหมายสิ่งแวดล้อมนั้นมีลักษณะกระจัดกระจายและมีการกำหนดผู้รับผิดชอบแตกต่างกันออกไป จึงอาจทำให้เกิดผลเสียหายได้ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว

ในบางประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ได้นำหลักการที่ถือว่าประชาชนทุกคนเป็นผู้ได้รับความเสียหายเนื่องจากการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (public trust doctrine) มาใช้เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นประชาชนทุกคนจึงมีสิทธิฟ้องคดีเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ ไม่ว่าจะเป็นการฟ้องเอกชนด้วยกันเองหรือฟ้องเจ้าพนักงานของรัฐเพื่อบังคับให้ปฏิบัติหน้าที่โดยถูกต้องและชอบธรรม

ในประเทศญี่ปุ่นนั้น หากมีใครก่อสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอันทำให้ผู้ที่พักอาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงไม่ได้รับแสงแดด และลม ผู้ที่ได้รับผลร้ายสามารถฟ้องคดีต่อศาลได้

4.2.2 ผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย

ผู้ที่ก่อให้เกิดมลพิษหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดินนั้น มิได้ทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลและรัฐหรือหน่วยงานของรัฐเองก็สามารถเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายได้ ดังนั้นจึงขอแยกกลุ่มผู้ก่อให้เกิดความเสียหายออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้

¹¹ ชัชชม อรรถกัญญา, การบังคับใช้กฎหมาย: ประเด็นที่ยังต้องปรับปรุงในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของไทย, ดุลพาท เล่ม 1 ปีที่ 43 มกราคม-มีนาคม 2539 หนังสือ

ก. ผู้ประกอบการที่เป็นเอกชน

- เอกชนรายเดียว
- เอกชนหลายราย

ไม่ว่าผู้ประกอบการที่ก่อให้เกิดมลพิษนั้นจะเป็นเอกชนรายเดียวหรือหลายรายก็ตาม การที่จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่ามลพิษนั้นเกิดจากแหล่งใดหรือ ผู้ประกอบการรายใดนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากมลพิษนั้นเกิดจากผู้ประกอบการหลายราย และเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเทคนิควิทยาการ หรือความรู้ทางการแพทย์หรือวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ความผิดของจำเลยยิ่งทำให้การพิสูจน์ยากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะในบางครั้ง กว่าจะเกิดผลร้ายขึ้นดังที่โจทก์ได้รับนั้น ต้องอาศัยระยะเวลาอันยาวนานและการพิสูจน์ด้วยวิธีการธรรมดาโดยไม่ผ่านการทดลองหรือทดสอบในห้องปฏิบัติการจะไม่สามารถพิสูจน์ความผิดของจำเลยได้

ข. รัฐหรือหน่วยงานของรัฐ

ในบางครั้งความเสียหายหรือภัยอันตรายที่เกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษหรือภาวะมลพิษเป็นสาเหตุมาจากกิจการหรือโครงการที่ดำเนินการโดยส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ โดยเฉพาะโครงการใหญ่ๆ ทั้งหลายของรัฐบาลที่มอบหมายให้หน่วยงานของรัฐเองเป็นผู้ดำเนินการ โครงการเหล่านี้ล้วนแต่มีผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น เช่น โครงการสร้างเขื่อน โครงการโรงไฟฟ้าถ่านหิน โครงการของสำนักงานปรมาณูเพื่อสันติ หรือโครงการรถไฟฟ้ามหานคร เป็นต้น เช่นนี้ถือว่ารัฐหรือหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหาย อันจะต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่เอกชนหรือประชาชนที่ได้รับความเสียหาย

ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ในอดีตที่ผ่านมา การที่รัฐจะทำกิจการหรือโครงการใด อันมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งจะมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รัฐมักจะปกปิดหรือไม่ให้ข้อมูลข่าวสารในการดำเนินการหรือไม่ให้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงการที่ประชาชนจะใช้สิทธิในการฟ้องรัฐหรือหน่วยงานของรัฐที่ก่อให้เกิดความเสียหายก็เกิดปัญหาเกี่ยวกับการรวบรวมพยานหลักฐานที่จะใช้ในการฟ้องคดี เพราะรัฐอยู่ในฐานะที่มีอำนาจเหนือกว่าประชาชน และมักจะใช้ข้ออ้างเกี่ยวกับความลับของทางราชการในการปกปิดไม่ให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่ประชาชน ดังเช่นคดีหมายเลขดำที่ ป.ค. 87/2538 ที่เอกชนเป็นโจทก์ยื่นฟ้องกรุงเทพมหานครและ

ผู้ว่าราชการจังหวัดกรุงเทพมหานครในฐานะที่เป็นหน่วยงานของรัฐเป็นจำเลยต่อศาลแพ่งขอให้จำเลยเปิดเผยหรือดำเนินการให้พนักงานเจ้าหน้าที่ของจำเลยที่ 1 เปิดเผยข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับแผนการจราจร แผนการก่อสร้าง โครงสร้างของโครงการ และการเตรียมการรองรับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม เช่น มลพิษโดยเฉพาะฝุ่นละอองและเสียง ความปลอดภัยในระหว่างการก่อสร้างและมาตรฐานด้านความปลอดภัยต่างๆ ของระบบรถไฟฟ้า ซึ่งจากการฟ้องคดี ปรากฏว่าได้มีการเจรจาประนีประนอมยอมความกันเสียก่อน โดยจำเลยยินดีเปิดเผยข้อมูลที่โจทก์ขอมาในคำขอท้ายฟ้อง โจทก์จึงได้ยื่นคำร้องขอถอนฟ้องคดีไป (ดูรายละเอียดคดีในภาคผนวก ก.)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่า การที่จะได้มีซึ่งพยานหลักฐานใดๆ ในการดำเนินคดีเอาผิดกับรัฐหรือหน่วยงานของรัฐนั้นเป็นไปได้ยากยิ่ง หากเพียงแต่เดินเข้าไปขอทราบข้อมูลด้วยตนเอง ก็เชื่อได้ว่าจะถูกปฏิเสธ ดังเช่นคดีดังกล่าวที่ในที่สุดต้องใช้อำนาจศาลบังคับ

4.2.3 กระบวนพิจารณาความ

ในการใช้สิทธิเรียกร้องทางแพ่งของผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำความผิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้น หากปัญหาเกี่ยวกับใครจะเป็นผู้มีสิทธิเรียกร้องหรือที่เรียกว่าปัญหาเกี่ยวกับอำนาจฟ้องของผู้เสียหายหมดไปแล้ว ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องกระบวนพิจารณาความอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่และปัญหาสำคัญที่จะทำให้ผู้กระทำความผิดต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับกระบวนพิจารณาความนั้น ได้แก่

- การจัดทำคำฟ้อง
- การระคำใช้จ่ายในการดำเนินคดี
- การฟ้องคดีอเนกตา
- หน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์
- ค่าเสียหาย

ปัญหาเกี่ยวกับการจัดทำคำฟ้อง

ในการที่ผู้เสียหายหรือโจทก์จะนำคดีมาสู่การพิจารณาของศาลได้นั้น ต้องเริ่มต้นจากการจัดทำคำฟ้องเสียก่อน ซึ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 67¹² ได้บัญญัติถึงรายการในคำฟ้องว่าต้องมีรายการดังต่อไปนี้

- 1) ชื่อศาลที่จะรับคำฟ้อง หรือถ้าคดีอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลนั้น และ เลขหมายคดี
- 2) ชื่อคู่ความในคดี
- 3) ชื่อคู่ความหรือบุคคลซึ่งจะเป็นผู้รับคำคู่ความหรือเอกสารนั้น
- 4) ใจความและเหตุผลถ้าจำเป็นแห่งคำคู่ความ
- 5) วัน เดือน ปี ของคำคู่ความ หรือเอกสารและลายมือชื่อของเจ้าพนักงานคู่ความ หรือบุคคลซึ่งเป็นผู้ยื่นหรือเป็นผู้ส่ง

หลักปฏิบัติในการเขียนคำฟ้องโดยทั่วไปมีดังต่อไปนี้¹³

ก. อารัมภบท เป็นเบื้องต้นให้รู้ว่าโจทก์จำเลยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประการใด อันเป็นการนำมาซึ่งเหตุแห่งการฟ้องร้อง เช่น เรื่องผิดสัญญา ต้องกล่าวถึงว่าโจทก์จำเลยมีความสัมพันธ์ติดต่อกันในทางการค้าหรือธุรกิจกันอย่างไร และทำสัญญากันไว้อย่างไร ฯลฯ เป็นต้น

ข. สิทธิของโจทก์ โดยกล่าวว่าโจทก์มีสิทธิตามกฎหมายอย่างไรอันเป็นเหตุให้โจทก์สามารถฟ้องจำเลยเป็นคดีต่อศาลได้ เช่น โจทก์เป็นเจ้าของทรัพย์สิน มีสิทธิเรียกทรัพย์สินคืน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1336 หรือ ในคดีผิดสัญญาต้องแสดงในคำฟ้องว่าโจทก์มีสิทธิตามสัญญาใด มีสาระสำคัญอย่างไร เช่นนี้เป็นต้น

¹²ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2534, มาตรา 67

¹³จักรพงษ์ เล็กสกุลไชย, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งภาคทั่วไป และภาคอุทธรณ์ฎีกา, สำนักพิมพ์นิติธรรม, พ.ศ.2537, หน้า 28-29

ค. จำเลยได้โต้แย้งสิทธิของโจทก์อย่างไร เมื่อใด เช่น ในเรื่องผิดสัญญา ต้องบรรยายว่าจำเลยทำผิดสัญญาโดยการกระทำหรือไม่กระทำการตามสัญญาอย่างใด หรือในกรณีละเมิด ก็ให้บรรยายข้อเท็จจริงเรียงลำดับตามวันและเวลาที่เกิดการละเมิดขึ้น พร้อมทั้งเหตุผลที่จำเลยต้องรับผิดชอบโจทก์ โดยไม่จำเป็นต้องระบุเลขมาตราลงในคำฟ้องก็ได้ เพราะหากระบุลงในคำฟ้องชัดเจนไปว่าเป็นละเมิด แต่ทางพิจารณาได้ความว่าเป็นเรื่องผิดสัญญา ศาลอาจยกฟ้องได้ ดังเช่นตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาดังต่อไปนี้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1367/2499, 948/2501, 1286/2508, 1166-1168/2509 -

การเช่าทรัพย์สินผู้ให้เช่าไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่ให้เช่าเสมอไป ถ้าหากผู้ให้เช่าไม่ใช่เจ้าของแต่เพียงขับไล่ผู้เช่าโดยอ้างว่าเป็นเจ้าของและผู้เช่าต่อสู้ว่า ทรัพย์สินที่เช่าไม่ใช่ของโจทก์ ข้อเท็จจริงไม่ตรงกับฟ้อง ศาลพิจารณายกฟ้อง

ง. โจทก์เสียหายอย่างไร เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าขาดการทำงาน หรือในการกระทำของจำเลยเช่นนั้นก่อให้เกิดสิทธิแก่โจทก์อย่างไรในการเรียกค่าเสียหาย

จ. คำขอให้ศาลบังคับให้ โจทก์ต้องกล่าวว่า โจทก์ประสงค์ให้ศาลพิพากษาว่าอย่างไร เช่น ให้จำเลยชำระหนี้ ให้จำเลยทำการส่งมอบทรัพย์สิน ให้จำเลยใช้ค่าสินไหมทดแทน ให้ศาลแสดงว่าโจทก์มีกรรมสิทธิ์ ให้นายขาด ให้เพิกถอนนิติกรรม เป็นต้น ถ้าขอเป็นเงิน โจทก์ต้องมาว่าขอเป็นจำนวนเงินเท่าใด เพราะศาลจะพิพากษาให้ไม่เกินตามที่โจทก์ขอมาเท่านั้น และถ้าขอเงินมาก ศาลอาจลดจำนวนลงได้หากโจทก์ไม่สามารถนำสืบพยานหลักฐานให้ศาลเห็นได้ว่าโจทก์เสียหายเท่าที่ขอมา แต่ถ้าขอมาน้อย แต่สืบพยานหลักฐานให้เห็นว่าโจทก์ได้รับความเสียหายมากกว่าจำนวนที่ขอมา ศาลก็จะพิพากษาให้ตามจำนวนที่โจทก์ขอมาเท่านั้น ซึ่งเรื่องจำนวนเงินที่ขอมานี้ถือเป็นทุนทรัพย์แห่งคดีอันนำมาคำนวณเป็นค่าขึ้นศาล ดังนั้นหากขอมาก็จะเสียค่าขึ้นศาลมาก นอกจากนี้โจทก์จำเป็นต้องมีคำขอให้จำเลยใช้ค่าฤชาธรรมเนียมและค่าทนายความแทนโจทก์ด้วย แม้ว่าในเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมศาลจะมีอำนาจสั่งได้เองตามมาตรา 167 โจทก์ก็ต้องมีคำขอมาโดยชัดแจ้งอีกชั้นหนึ่ง หากไม่มีคำขอให้จำเลยใช้แทน ศาลอาจสั่งให้ค่าฤชาธรรมเนียมเป็นพับก็ได้ แม้โจทก์จะชนะคดีก็ตาม

นอกจากบทบัญญัติแห่งมาตรา 67 ดังได้กล่าวมาแล้ว ในการจัดทำคำฟ้องนั้น มาตรา 172¹⁴ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้บัญญัติไว้ว่า คำฟ้องต้องแสดงโดยชัดแจ้งซึ่งสภาพแห่งข้อหาของโจทก์และคำขอบังคับ ทั้งข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหาเช่นนั้น ซึ่งศาลจะตรวจคำฟ้องแล้วมีคำสั่งว่าจะรับไว้หรือให้ยกเสียหรือให้คืนไปทำมาใหม่ตามมาตรา 18¹⁵ ก็ได้

“มาตรา 172 - ภายใต้บังคับบัญญัติมาตรา 57 ให้โจทก์เสนอข้อหาของตนโดยทำคำฟ้องเป็นหนังสือยื่นต่อศาลชั้นต้น

คำฟ้องต้องแสดงโดยแจ้งชัดซึ่งสภาพแห่งข้อหาของโจทก์และคำขอบังคับ ทั้งข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหาเช่นนั้น

ให้ศาลตรวจคำฟ้องนั้นแล้วสั่งให้รับ หรือให้ยกเสีย หรือให้คืนไปตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 18

“ มาตรา 18 - ให้ศาลมีอำนาจที่จะตรวจคำคู่ความที่พนักงานเจ้าหน้าที่ของศาลได้รับไว้เพื่อยื่นต่อศาล หรือส่งให้แก่คู่ความ หรือบุคคลใดๆ

ถ้าศาลเห็นว่าคำคู่ความที่ได้ยื่นไว้ดังกล่าวแล้วนั้น อ่านไม่ออก หรืออ่านไม่เข้าใจ หรือเขียนฟุ่มเฟือยเกินไป หรือไม่มีรายการ ไม่มีลายมือชื่อ ไม่แนบเอกสารต่างๆ ตามที่กฎหมายต้องการ หรือมิได้ชำระ หรือวางค่าธรรมเนียมศาลโดยถูกต้องครบถ้วน ศาลจะมีคำสั่งให้คืนคำคู่ความนั้นไป ให้ทำมาใหม่ หรือแก้ไขเพิ่มเติม หรือชำระ หรือวางค่าธรรมเนียมศาลให้ถูกต้องครบถ้วน ภายในระยะเวลาและกำหนดเงื่อนไขใดๆ ตลอดจนเรื่องค่าฤชาธรรมเนียมตามที่ศาลเห็นสมควรก็ได้ ถ้ามิได้ปฏิบัติตามข้อกำหนดของศาลในระยะเวลาหรือเงื่อนไขที่กำหนดไว้ก็ให้มีคำสั่งไม่รับคำคู่ความนั้น

ถ้าศาลเห็นว่าคำคู่ความที่ได้นำมายื่นดังกล่าวข้างต้นมิได้เป็นไปตามเงื่อนไขแห่งกฎหมายที่บังคับไว้ นอกจากที่กล่าวมาในวรรคก่อน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเห็นว่าสิทธิของคู่ความหรือบุคคลซึ่งยื่นคำคู่ความนั้นได้ถูกจำกัดห้ามโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมายเรื่องเขตอำนาจศาล ก็ให้ศาลมีคำสั่งไม่รับหรือคืนคำคู่ความนั้นไปเพื่อยื่นต่อศาลที่มีเขตอำนาจ

ถ้าไม่มีข้อขัดข้องดังกล่าวแล้ว ก็ให้ศาลจัดแจ้งแสดงการรับคำคู่ความนั้นไว้บนคำคู่ความนั้นเองหรือในที่อื่น

คำสั่งของศาลที่ไม่รับหรือให้คืนคำคู่ความตามมาตรา นี้ ให้อุทธรณ์และฎีกาได้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 227, 228 และ 229

คำฟ้องต้องแสดงโดยแจ้งชัดซึ่งสภาพแห่งข้อหา ถ้าฟ้องไม่แจ้งชัดเรียกว่าฟ้องเคลือบคลุม เป็นการไม่ปฏิบัติตามมาตรา 172 ไม่ชอบที่ศาลจะรับไว้พิจารณา หากศาลสั่งรับฟ้องไว้แล้วก็ชอบที่จะพิพากษายกฟ้องเสียในภายหลัง ดังตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาต่อไปนี้

คำพิพากษากฎีกาที่ 255/2484 - โจทก์ฟ้องว่า จำเลยทำละเมิดทำให้ต้นข้าวและต้นผลไม้เสียหายโดยมิได้ระบุให้จำเลยทราบว่า ต้นผลไม้ชนิดใดเสียหายเป็นจำนวนโดยประมาณเท่าใด ดังนี้ถือได้ว่าเป็นฟ้องเคลือบคลุม เพราะเป็นการยากที่จำเลยจะให้การต่อสู้คดี

คำพิพากษากฎีกาที่ 69/2507 - โจทก์ฟ้องให้จำเลยรับผิดชอบตามสัญญาค้าประกัน กล่าวถึงสินค้าที่เสียหายเพียงว่า สินค้าอื่นๆ ซึ่งโจทก์จะได้เสนอหลักฐานต่อศาลในวันพิจารณาขาดหายไปคิดเป็นเงิน 57,266.58 บาท เป็นฟ้องเคลือบคลุม

จากหลักเกณฑ์ในการจัดทำคำฟ้องดังกล่าว คำฟ้องที่ถูกต้องจึงต้องระบุรายละเอียดข้อหาแห่งการกระทำความผิด และองค์ประกอบความผิด พร้อมทั้งค่าเสียหายที่ได้รับอย่างถูกต้อง เพื่อป้องกันปัญหาเรื่องฟ้องเคลือบคลุมดังกล่าวแล้ว และจะทำให้ศาลสามารถพิจารณารับคำฟ้องไว้พิจารณาต่อไป ซึ่งจะมีผลต่อไปในเรื่องของประเด็นข้อพิพาทแห่งคดีและภาระการพิสูจน์ของโจทก์

หากผู้ฟ้องคดีไม่สามารถตั้งข้อหาหรือฐานความผิดของผู้กระทำความผิดได้อย่างถูกต้อง ก็จะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับเรื่องภาระการพิสูจน์ตามมา ยกตัวอย่างเช่น หากโจทก์ได้รับความเสียหายเนื่องจากมลพิษ แต่โจทก์จัดทำคำฟ้องเป็นเรื่องละเมิด ไม่ใช่กรณีผิดพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ภาระการพิสูจน์จะตกแก่โจทก์ผู้ฟ้องคดี แต่หากโจทก์ตั้งเรื่องฟ้องคดีในข้อหาผิดพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 โจทก์ผู้ฟ้องคดีก็จะได้รับผลดีเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์ ที่โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ว่าการกระทำของจำเลยเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ เพียงแต่โจทก์ต้องสืบให้ศาลเห็นว่า จำเลยเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ก็เพียงพอแล้ว

จากหลักเกณฑ์ของคำฟ้องดังกล่าว ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่โจทก์ผู้ฟ้องคดีในคดี
สิ่งแวดล้อม ก็คือ การบรรยายการกระทำของจำเลยว่าจำเลยกระทำอย่างไรจึงเป็นการโต้แย้งสิทธิ
ของโจทก์ ซึ่งก็คือการบรรยายฟ้องให้เข้าองค์ประกอบตามมาตรา 55 แห่งกฎหมายวิธีพิจารณา
ความแพ่งนั่นเอง

มาตรา 55 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบัญญัติไว้ว่า

“เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่ง
หรือบุคคลใดจะต้องใช้สิทธิทางศาล บุคคลนั้นชอบที่จะเสนอคดีของตนต่อศาลส่วนแพ่งที่มีเขต
อำนาจได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายแพ่งและประมวลกฎหมายนี้”

บทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การนำคดีแพ่งมาสู่ศาลนั้น มี 2 กรณี คือ
กรณีที่มีการโต้แย้งสิทธิ และกรณีที่ต้องใช้สิทธิทางศาล ในที่นี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะกรณีที่มีการ
โต้แย้งสิทธิเท่านั้น

การโต้แย้งสิทธิ หมายถึง กรณีที่บุคคลฝ่ายหนึ่งอ้างสิทธิเหนือบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง
ซึ่งบุคคลฝ่ายแรกปฏิเสธสิทธิของบุคคลฝ่ายแรก หรือมีจะนั้นก็กล่าวอ้างสิทธิใหม่ของตนเอง การ
อ้างสิทธิหรือหน้าที่นี้ต้องเป็นสิทธิตามกฎหมายแพ่ง¹⁶ ที่จะถือว่าเป็นการโต้แย้งสิทธิได้นั้นจะต้อง
เป็นกรณีที่มีสิทธิตามกฎหมายเสียก่อน เพราะถ้าไม่มีสิทธิตามกฎหมายแล้วก็ย่อมไม่อาจจะถูกโต้
แย้งสิทธิหรือรบกวนขัดสิทธิได้ สิทธิคือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองหรือคุ้มครองให้ เช่น ตาม
ประมวลกฎหมายอาญา ห้ามคนดูหมิ่นซึ่งหน้า เขาสิทธิที่จะไม่ให้ใครมาดูหมิ่น เมื่อมีผู้มากล่าวดู
หมิ่นก็ถือว่ามีกรณีโต้แย้งสิทธิแล้ว

ดังนั้น การที่โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมจะสามารถนำคดีมาสู่การพิจารณาของศาล
โจทก์จะต้องบรรยายฟ้องให้ศาลเห็นว่าโจทก์ถูกโต้แย้งสิทธิแล้วมีจะนั้นศาลก็จะมีคำสั่งไม่รับฟ้อง
ขอโจทก์ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาต่อไปนี้

¹⁶ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง, โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2518, หน้า 8

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1410/2513 - โจทก์ฟ้องเทศบาลเมืองเป็นจำเลยว่า ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่จะต้องจัดให้มีและบำรุงทางน้ำ ทางบกและทางระบายน้ำ ตลอดจนการรักษาความสะอาด ทำให้โจทก์และประชาชนทั่วไปไม่อาจใช้ทางน้ำสาธารณะเป็นทางสัญจรได้เหมือนแต่ก่อน ดั่งนี้ย่อมหมายความว่าพลเมืองที่ใช้ทางน้ำสาธารณะนั้นๆ ร่วมกันเป็นผู้ได้รับความเสียหายไม่ใช่ว่าโจทก์ได้รับความเสียหายยิ่งกว่าประชาชนทั่วไป ไม่พอให้ถือว่ามีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ระหว่างโจทก์กับจำเลย อันจะทำให้โจทก์มีสิทธิฟ้องจำเลยได้ ศาลย่อมสั่งไม่รับฟ้อง

นอกจากนี้โจทก์ยังต้องบรรยายฟ้องให้ศาลเห็นว่าจำเลยกระทำการอย่างไรจึงก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ และค่าเสียหายที่โจทก์ได้รับนั้นเป็นจำนวนแน่นอนเท่าใดแน่ ทั้งนี้เนื่องจากในคดีสิ่งแวดล้อมนั้นมักจะเกิดความเสียหายขึ้นต้องอาศัยระยะเวลาอันกว่าผลร้ายจะปรากฏให้เห็น ทำให้ผู้เสียหายเองก็ไม่ทราบว่าจะตนถูกโต้แย้งสิทธิจริงเมื่อใด การกระทำใดที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ตน ทำให้ไม่สามารถบรรยายการกระทำของจำเลยได้อย่างถูกต้องชัดเจน นอกจากนี้ในบางครั้งโจทก์ก็ยังไม่ทราบว่าความเสียหายที่ตนได้รับนั้นเกิดจากผู้กระทำรายใดแน่ เพราะคดีสิ่งแวดล้อมนั้นอาจมีผู้ก่อให้เกิดความเสียหายหลายคนพร้อมกันก็ได้ จึงเป็นภาระของโจทก์ที่จะต้องสืบหาตัวผู้กระทำความผิดให้ได้เสียก่อนเพื่อจะได้ระบุตัวผู้กระทำความผิดและที่อยู่ของผู้กระทำความผิดไว้ในคำฟ้องได้ถูกต้อง และต้องสืบหารายละเอียดแห่งการกระทำความผิด พร้อมทั้งพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิดของจำเลยให้พร้อมก่อนที่จะยื่นคำฟ้องต่อศาล มิฉะนั้นอาจทำให้การบรรยายฟ้องนั้นเคลือบคลุมได้ และอาจฟ้องจำเลยผิดตัวหรือไม่ครบทุกคนอันมีผลทำให้จำเลยอื่นที่ไม่ถูกฟ้องไม่ต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่โจทก์

ภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี

เนื่องจากการดำเนินคดีแพ่งต่อศาล ไม่ว่าจะเป็นศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ หรือศาลฎีกา คู่ความจะต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล (มาตรา 149) ดังนั้นโจทก์ผู้ฟ้องคดีจึงมีหน้าที่ต้องเสียค่าขึ้นศาลตามอัตราที่ระบุไว้ในตาราง 1 ว่าด้วยค่าขึ้นศาลทำยบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (ดูภาคผนวก ข.) สำหรับคดีฟ้องเรียกให้จำเลยชดใช้ค่าสินไหมทดแทนนั้น โจทก์ต้องเสียค่าขึ้นศาลต่อศาลในอัตราร้อยละ 2.5 ของทุนทรัพย์ที่ฟ้องโดยเสียในวันที่ยื่นคำฟ้องต่อศาล จึงเป็นภาระหนักแก่โจทก์ผู้ฟ้องคดี เพราะโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมส่วนใหญ่จะ

เป็นชาวบ้านธรรมดาตั้งได้ยกตัวอย่างให้เห็นแล้วข้างต้น การที่โจทก์ต้องเสียค่าขึ้นศาลก่อนศาล จึงจะรับคำฟ้องไว้พิจารณานั้นเป็นอุปสรรคต่อโจทก์ในการนำคดีมาสู่ศาล เพราะโจทก์บางรายไม่สามารถจัดหาค่าขึ้นศาลมาวางต่อศาลในวันยื่นคำฟ้องได้ ซึ่งในกรณีนี้กฎหมายเปิดช่องให้โจทก์หรือผู้ยื่นคำฟ้องต่อศาลสามารถยื่นคำฟ้องแบบคนอนาถาได้ แต่ก็ยังมีปัญหาดังจะกล่าวต่อไปนี้

การฟ้องคดีอนาถา

ในกรณีที่โจทก์มีฐานะยากจนไม่มีเงินพอที่จะเสียค่าธรรมเนียมศาลได้ โจทก์อาจยื่นคำฟ้องพร้อมคำขอฟ้องคดีแบบคนอนาถาได้ตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 156 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

มาตรา 156 บัญญัติไว้ว่า

"ผู้ใดมีความจำนงจะฟ้องหรือต่อสู้คดีอย่างคนอนาถาให้ยื่นคำขอโดยทำเป็น คำร้องต่อศาลชั้นต้นที่จะฟ้องหรือได้ฟ้องคดีไว้นั้นพร้อมกับคำฟ้อง คำฟ้องอุทธรณ์ คำฟ้องฎีกา คำร้องสอด หรือคำให้การแล้วแต่กรณี และสาบานตัวให้คำชี้แจงว่า ตนไม่มีทรัพย์สินพอจะเสียค่าธรรมเนียมศาล ถ้าบุคคลนั้นตกเป็นคนยากจนลงภายหลัง จะยื่นคำขอในเวลาใดๆ ก็ได้

เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้จัดอัยการของศาลของผู้นับฟ้องหรือต่อสู้คดีอย่างคนอนาถาแล้ว ให้ศาลจัดส่งสำเนาอัยการนั้นไปให้ความช่วยเหลือฝ่ายหนึ่ง พร้อมด้วยสำเนาคำขอฟ้องหรือต่อสู้คดีอย่างคนอนาถา และถ้าโจทก์เป็นผู้ยื่นคำขอเช่นนั้นให้ส่งสำเนาคำฟ้องไปด้วย แต่ถ้าเป็นกรณีขอฟ้องคดีอย่างคนอนาถาซึ่งจำเลยไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักร ให้ดำเนินการตามมาตรา 83 ตี

เมื่อศาลได้ฟังข้อความทุกฝ่ายและทำการไต่สวนตามที่เห็นสมควรแล้ว ให้ศาลมีคำสั่งอนุญาตหรือยกคำขอนั้นเสีย เว้นแต่ในกรณีขอฟ้องคดีอย่างคนอนาถาซึ่งจำเลยไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักร ให้ศาลพิจารณาคำขอนั้นอย่างคำขออันอาจทำได้แต่ฝ่ายเดียว ถ้าศาลอนุญาตตามคำขอคำสั่งอนุญาตนั้นให้เป็นที่สุด

ถ้าศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลให้แก่เฉพาะบางส่วน หรือมีคำสั่งให้ยกคำขอเสียทีเดียว ผู้ยื่นคำขออาจยื่นคำร้องขอต่อศาลให้พิจารณาคำขอนั้นใหม่ เพื่ออนุญาตให้ตนนำพยานหลักฐานมาแสดงเพิ่มเติมว่าตนเป็นคนยากจนก็ได้

ในกรณีที่ศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลให้แก่เฉพาะบางส่วน หรือมีคำสั่งให้ยกค่าขอเสียทีเดียว ถ้าเป็นการขอฟ้องหรือต่อสู้คดีในชั้นศาลชั้นต้น ผู้ขออาจอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อศาลอุทธรณ์ได้ภายในกำหนดเจ็ดวันนับแต่วันมีคำสั่ง ถ้าเป็นการขอฟ้องหรือต่อสู้คดีในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกา ผู้ขออาจอุทธรณ์คำสั่งนั้นไปยังศาลอุทธรณ์หรือศาลฎีกาแล้วแต่กรณี โดยยื่นคำขอเป็นคำร้องต่อ ศาลชั้นต้นภายในกำหนดเดียวกัน คำสั่งของศาลอุทธรณ์เช่นว่านี้ให้เป็นที่สุด"

จากบทบัญญัติแห่งกฎหมายมาตรา 156 ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการดำเนินคดีอย่างคนอนาถานั้นมิใช่ว่าเพียงแต่ตนเป็นคนยากจนแล้วจะสามารถดำเนินการได้โดยอัตโนมัติ การจะดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ ผู้ที่ประสงค์จะดำเนินคดีอย่างคนอนาถาต้องยื่นคำขอต่อศาล และศาลจะทำการไต่สวนให้ได้ความว่าผู้ที่ขอนั้นยากจน ไม่มีทรัพย์สินพอจะเสียค่าธรรมเนียมได้ เมื่อศาลมีคำสั่งอนุญาตคู่ความจึงจะสามารถดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ ดังนั้น หากคู่ความไม่ขอ คู่ความก็ไม่อาจดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ และในการขอนี้ผู้ขอต้องยื่นคำขอแต่ละชั้นของศาล¹⁷ ทุกคราวไปด้วย¹⁸ หรือในกรณีที่ขอแล้วแต่ศาลไต่สวนไม่ได้ความว่ายากจน ศาลก็จะมีคำสั่งไม่อนุญาตและคู่ความนั้นก็อาจดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมากระบวนการพิสูจน์เช่นนี้ก็ยังไม่เอื้อประโยชน์ต่อผู้ยากจนมากนัก เพราะการที่ศาลจะฟังว่าผู้ขอยากจนหรือไม่นั้น เป็นดุลพินิจของศาลที่ยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอนในการพิจารณา

ในกรณีที่ผู้ขอเป็นโจทก์นั้น ผู้ขอนอกจากจะต้องแสดงให้เห็นศาลเชื่อว่าตนยากจนแล้ว ผู้ขอต้องแสดงให้เห็นศาลพอใจด้วยว่าคดีของตนมีมูลที่จะฟ้องร้อง หรือในกรณีอุทธรณ์หรือฎีกาก็ต้องแสดงให้เห็นว่าคดีมีเหตุผลอันสมควรที่จะอุทธรณ์หรือฎีกาแล้วแต่กรณี โจทก์จึงจะดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ หากโจทก์แสดงให้เห็นไม่ได้ดังกล่าว โจทก์ก็อาจดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ ซึ่งในเรื่องการพิสูจน์ว่าคดีมีมูลที่จะฟ้องร้องหรือไม่นั้น ในคดีมลพิษย่อมต้องใช้พยานหลักฐานประกอบซึ่งมีปัญหาว่า การรวบรวมและความถูกต้องของพยานหลักฐานในคดี

¹⁷พิพัฒน์ จักรางกูร, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2531), หน้า 357

¹⁸"คำพิพากษาฎีกาที่ 597/2486 "...แม้โจทก์ได้รับอนุญาตให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถาในศาลชั้นต้น แต่ในชั้นฎีกาโจทก์ก็ต้องเสียค่าธรรมเนียมฎีกา หรือต้องขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาในชั้นฎีกาอีก.."

มลพิษนั้นยังมีปัญหาอยู่ ทำให้โจทก์ไม่สามารถได้พยานหลักฐานอย่างครบถ้วนและถูกต้องในการที่จะพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าคดีของตนมีมูลที่จะฟ้องร้อง และเมื่อไม่สามารถพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าคดีของโจทก์มีมูล ศาลก็ย่อมมีคำสั่งไม่อนุญาตให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถา

อย่างไรก็ดี ในการดำเนินคดีอย่างคนอนาถานั้น เมื่อศาลอนุญาตให้ดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ก็มิได้หมายความว่า คู่ความผู้ขอ นั้นจะได้รับการยกเว้นไม่ต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียมทั้งหมด เพราะศาลอาจจะสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลเฉพาะบางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้ ดังนั้นค่าฤชาธรรมเนียมส่วนที่ไม่ได้รับยกเว้นคู่ความก็ยังคงมีหน้าที่ต้องชำระอยู่หรือแม้แต่ศาลจะมีคำสั่งอนุญาตให้ ยกเว้นค่าธรรมเนียมทั้งหมด ค่าธรรมเนียมที่ได้รับยกเว้นนี้ก็จะมีหมายถึงเฉพาะค่าธรรมเนียมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลใน 3 ประการดังต่อไปนี้เท่านั้น คือ¹⁹

1. ค่าขึ้นศาล ตามตาราง 1 ห้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
2. ค่าคำร้องต่างๆ เช่น ค่าคำร้อง ค่าแต่งตั้งทนายความ ค่าอ้างเอกสาร
3. เงินวางศาล คือ เงินที่ศาลสั่งให้จำเลยใช้ค่าฤชาธรรมเนียมแทนโจทก์

ตามมาตรา 229 ในกรณีมีการขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกา

ค่าฤชาธรรมเนียมอื่น ๆ เช่น ค่านำส่งคำคู่ความ ค่านำส่งหมายเรียกสำเนาคำฟ้อง ค่าป่วยการค่าพาหนะพยาน ค่าเดินเผชัญสืบ ค่าทำแผนที่ที่พิพาท ค่าตรวจพิสูจน์หลักฐาน เป็นต้น จะไม่ได้รับการยกเว้นไปด้วย ซึ่งบ่อยครั้งที่คู่ความต้องเสียค่าฤชาธรรมเนียมดังกล่าวมากกว่าค่าธรรมเนียมศาลด้วยซ้ำไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคดีมลพิษซึ่งจำต้องใช้พยานผู้เชี่ยวชาญและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ ค่าป่วยการพยานผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งค่าตรวจพิสูจน์หลักฐานทางวิทยาศาสตร์ต่างๆ ซึ่งคิดเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงมาก คู่ความฝ่ายนั้นๆ ยังคงมีภาระต้องเสียอยู่

¹⁹สุชาติ สุขสมิตร์, "วิชากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 ครั้งที่ 40., ในรวมคำบรรยาย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา สมัยที่ 44 ปีการศึกษา 2534 ภาคสอง เล่มที่ 15 (กรุงเทพมหานคร : บริษัทกรุงสยามพรินติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535), หน้า 26

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ในการดำเนินคดีอย่างคนอนาถานั้น ศาลจะต้องทำการไต่สวนก่อน การไต่สวนดังกล่าว ศาลจะยังไม่พิจารณาในตัวสำนวนคดี ต่อเมื่อศาลไต่สวนคำขอดังกล่าวเสร็จสิ้นแล้วจึงจะเริ่มกระบวนการพิจารณาเกี่ยวกับสำนวนคดีต่อไป ซึ่งการไต่สวนนี้อาจใช้ระยะเวลาานานกว่าจะได้ความจริงและได้พิจารณาเนื้อหาของคำฟ้อง คำให้การ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั้น หากศาลมีคำสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลแต่เฉพาะบางส่วน หรือมีคำสั่งให้ยกคำขอเสียทีเดียว คำสั่งศาลดังกล่าวยังไม่ถือเป็นที่สุด คู่ความสามารถยื่นคำร้องขอให้ศาลพิจารณาคำขอนั้นใหม่ เพื่ออนุญาตให้ตนนำพยานหลักฐานมาแสดงเพิ่มเติมว่า ตนเป็นคนยากจนก็ได้ โดยในการขอพิจารณาใหม่นี้ไม่มีกำหนดระยะเวลาไว้ ดังนั้น คู่ความสามารถยื่นคำร้องขอเมื่อใดก็ได้ และหากศาลยังคงมีคำสั่งอนุญาตให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมศาลให้แต่เฉพาะบางส่วนหรือมีคำสั่งให้ยกคำขอเสียทีเดียวอีก คู่ความผู้ขอนั้นก็สามารถที่จะอุทธรณ์คำสั่งนั้นต่อไปได้อีก จึงเห็นได้ว่าขั้นตอนในการพิจารณาแต่เพียงคำขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาอย่างเดียวกันว่าจะเสร็จสิ้นได้ใช้เวลานาน ทำให้การพิจารณาในสำนวนคดีล่าช้าไปด้วย จึงเป็นอุปสรรคในการดำเนินคดีของผู้เสียหายที่ยากจนเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อคดีล่าช้า ผู้เสียหายย่อมไม่ได้รับการชดเชยอย่างทันเหตุการณ์ ทำให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นเวลานาน โดยเฉพาะในคดีมลพิษนั้น การที่จะไต่สวนเพื่อพิสูจน์ว่าคดีมีมูลหรือไม่นั้น จำเป็นต้องใช้พยานหลักฐานซึ่งมีจำนวนมาก และยุ่งยากในการนำสืบ พยานหลักฐานต่างๆ ย่อมต้องใช้พยานผู้เชี่ยวชาญนำสืบประกอบ และมีการตรวจพิสูจน์ตามขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้ระยะเวลาในการไต่สวนแค่เพียงคำขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาว่าคดีมีมูลหรือไม่นั้น ต้องใช้เวลานาน ทั้งเมื่อหากศาลไต่สวนได้ความว่าคดีไม่มีมูลซึ่งผู้ขออาจทำการอุทธรณ์ต่อไปได้อีกนั้น การดำเนินกระบวนการพิจารณาในชั้นอุทธรณ์ก็ยิ่งต้องใช้เวลานานเพิ่มขึ้นอีก ผู้เสียหายจากคดีมลพิษที่ขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาจึงไม่ได้รับการชดเชยความเสียหายอย่างรวดเร็ว

จากปัญหาที่ได้กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งว่าด้วยการดำเนินคดีอย่างคนอนาถายังมีข้อขัดข้องอยู่ ไม่สามารถบรรเทาปัญหาเรื่องค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีของเอกชนผู้ยากจนได้

เมื่อโจทก์ได้ยื่นคำฟ้องและจำเลยได้ยื่นคำให้การแล้ว หรือถ้าในคำให้การของจำเลย จำเลยได้ฟ้องแย้งเข้ามาด้วย และโจทก์ก็ได้แก้ฟ้องแย้งแล้วเช่นนี้ ก็เรียกได้ว่าเป็นคดีขึ้นแล้วในศาล ศาลก็ต้องอาศัยพยานหลักฐานเป็นฐานที่ตั้งแห่งการพิจารณาชี้ขาดตัดสิน คำพิพากษาที่กล่าวอ้างมาในคำฟ้องหรือคำให้การนั้น ศาลหาบัพเพิงเป็นความจริงไม่ ต้องมีการสืบพยานหลักฐานกันเพื่อค้นหาความจริงกันต่อไป โดยพิจารณาตามหลักเกณฑ์ตามกฎหมายว่าด้วยการค้นหาความจริงจากพยานหลักฐานดังกล่าวนั้น คู่ความฝ่ายใดจะต้องมีภาระหรือหน้าที่ในการนำพยานหลักฐานมาเสนอต่อศาล

หน้าที่นำสืบ หมายถึง ภาระที่คู่ความจะต้องนำพยาน หลักฐานมาพิสูจน์แก่ศาล ให้ได้ความสมข้ออ้างของฝ่ายตน

ภาระการพิสูจน์ หมายถึง ภาระที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ตามกฎหมาย ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องตายตัวตามกฎหมายจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นประการอื่นไม่ได้ แต่ว่าหน้าที่นำสืบก่อนนั้นอาจเกิดขึ้นได้หลายกรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการชี้สองสถานตามมาตรา 183 ซึ่งศาลอาจกำหนดให้คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีหน้าที่นำสืบก่อนก็ได้ หรืออาจจะเกิดจากความริบกันก็ได้ว่าใครมีหน้าที่นำสืบก่อน ดังนั้นหน้าที่นำสืบก่อนจึงมิใช่อยู่ในบังคับของกฎหมายโดยตรงทีเดียว แต่อาจเกิดจากการริบกันหรือศาลมีคำสั่งก็ได้ ซึ่งบางที่ศาลสั่งหน้าที่นำสืบผิดหรือคู่ความอาจจะรับนำสืบก่อน นำสืบหลังไม่ถูกต้องก็ได้ ซึ่งต่างจากภาระการพิสูจน์ที่อยู่ในบังคับของกฎหมายโดยตรงจะเปลี่ยนแปลงแก้ไขอะไรไม่ได้²⁰

ฝ่ายใดมีหน้าที่นำสืบในคดีแพ่ง

ตามปกติคู่ความฝ่ายใดที่อ้างข้อเท็จจริงขึ้นมา หน้าที่นำสืบก็ย่อมตกอยู่แก่ฝ่ายนั้นไม่ว่าจะเป็นฝ่ายโจทก์หรือจำเลย หรือถ้ามีคู่ความที่กล่าวอ้างข้อเท็จจริงเข้ามาแต่ฝ่ายเดียว อีกฝ่ายหนึ่งปฏิเสธข้อเท็จจริงอันที่มีการกล่าวอ้างเข้ามา ฝ่ายที่กล่าวอ้างก็มีหน้าที่ต้องนำสืบ ฝ่ายปฏิเสธไม่ตกเป็นฝ่ายที่มีหน้าที่ต้องนำสืบ เพราะมิได้กล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใดเข้ามา แต่ถ้าวินิจฉัยการปฏิเสธด้วยวิธีกล่าวถ้อยคำบรรยายถึงข้อเท็จจริง ไม่ใช่คำปฏิเสธลอยๆ คือตามทางที่เป็นจริงในทางคดี การปฏิเสธลอยๆ ไม่มีข้อต่อสู้ก็นำสืบไม่ได้ ฉะนั้นในคำปฏิเสธจึงต้องมีข้อกล่าวอ้างเป็นทางต่อสู้และหักล้างพยานโจทก์อยู่ด้วย ซึ่งจำเลยก็ต้องมีหน้าที่นำสืบในข้อต่อสู้ หรือหักล้างโจทก์เหมือนกัน แต่ตามปกติแล้วเป็นการนำสืบภายหลังที่โจทก์ได้นำสืบไปแล้ว

²⁰ ยงยุทธ ธารีสาร, สอบกฎหมายลักษณะพยาน, 2531, หน้า 18

หลักวินิจฉัยหน้าที่นำสืบ

มีหลักเบื้องต้นอยู่ว่า คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอันเป็นมูลพิพาทขึ้นมาฝ่ายนั้นมีหน้าที่นำสืบ

หลักนี้ปรากฏในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งโดยบัญญัติไว้ในมาตรา 84 ว่า “ ถ้าคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องหรือคำให้การของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่กับคู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง

แต่ว่า (1) คู่ความไม่ต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไป หรือซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ หรือซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว

(2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายเป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์แต่เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้รับประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว”

โดยปกติฝ่ายที่กล่าวอ้างมูลคดีขึ้นมาย่อมเป็นฝ่ายโจทก์ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะเป็นฝ่ายที่มีหน้าที่นำสืบ แต่ความข้อนี้อาจไม่เป็นจริงเสมอไป เช่น โจทก์ฟ้องขอแบ่งที่ดินตามสัญญาจำเลยรับว่ามีสัญญาจริง แต่เป็นสัญญาที่สร้างขึ้นโดยถูกหลอกลวง เช่นนี้หน้าที่นำสืบก็ตกแก่จำเลย จำเลยจึงมีหน้าที่นำสืบ แต่การที่จำเลยยอมรับข้อเท็จจริงที่โจทก์กล่าวอ้างมาในคำฟ้องก็ไม่ได้หมายความว่าจำเลยจะมีหน้าที่นำสืบก่อน เช่น โจทก์ฟ้องเรียกหมวดจากจำเลยที่กำลังสวมอยู่บนศีรษะ โดยโจทก์อ้างว่าหมวดใบนั้นเป็นของโจทก์ จำเลยรับว่าหมวดใบนั้นเดิมเป็นของโจทก์จริง แต่โจทก์ขายให้จำเลยแล้ว ดังนั้นก็เป็นคำปฏิเสธอยู่นั่นเอง ซึ่งโจทก์ต้องนำสืบ การที่โจทก์ขายให้แล้วเป็นการกล่าวอ้างข้อเท็จจริงก็ตามแต่เป็นเหตุหรือที่มาว่าเป็นกรรมสิทธิ์ของจำเลยอยู่หรือไม่ใช่ของโจทก์ ไม่ถือว่าเป็นข้อกล่าวอ้างขึ้นใหม่โดยแท้จริง หากแต่เป็นข้อกล่าวอ้างเพื่อปฏิเสธความเป็นเจ้าของของโจทก์อยู่ นั่นเอง คือข้ออ้างที่ว่าโจทก์ขายให้แล้วเป็นการกล่าวอ้างข้อเท็จจริงก็ตาม แต่ก็ก็เป็นเหตุที่แสดงว่าแท้จริงแล้วเป็นของจำเลยไม่ใช่ของโจทก์ ประกอบกับหมวดเป็นสิ่งหามทรัพย์ ต้องด้วยข้อสันนิษฐานของกฎหมายว่าผู้ครอบครองเป็นเจ้าของ ฉะนั้นไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใดโจทก์จึงต้องมีหน้าที่นำสืบอยู่ นั่นเอง (ฎีกาที่ 154/2482) เมื่อหน้าที่นำสืบอาจตกอยู่กับโจทก์หรือจำเลยก็ได้ดังกล่าวแล้ว จึงมีหลักวินิจฉัยอีกว่า ถ้าทั้งโจทก์และจำเลยต่างไม่นำ

พยานหลักฐานมาพิสูจน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย หากจะตัดสินให้ฝ่ายใดแพ้ ก็เป็นอันว่าฝ่ายนั้นมี หน้าที่นำสืบ²¹

แม้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 จะวางหลักไว้ว่าผู้ใดกล่าวอ้างผู้หนึ่งก็ต้องนำสืบก็ตาม ปัญหาหรือความยุ่งยากก็เกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะตามทางที่เป็นจริงนั้น ทั้งโจทก์และจำเลยก็เป็นฝ่ายกล่าวอ้างด้วยกันทั้งคู่ แต่ของโจทก์เป็นการกล่าวอ้างในทางบวก (Positive) เช่นว่ามีอยู่ ของจำเลยเป็นไปในทางลบ (Negative) เช่นว่าสิ่งนั้นมีได้มีอยู่ หรือมิได้เป็นเช่นนั้นหรือมิได้เกิดขึ้นเลย การนำสืบในทางลบหรือทางปฏิเสธนี้ยากมาก แต่ก็ต้องนำสืบอย่างน้อยก็ต้องอ้างตัวของคู่ความเองเป็นพยานว่าไม่ได้กระทำอย่างนั้นอย่างนี้ แต่จะเชื่อได้หรือไม่เพียงไรก็เป็นเรื่องที่ศาลจะต้องชั่งน้ำหนักพยานว่าพยานฝ่ายใดมีน้ำหนักน่าเชื่อมากกว่ากัน

การกำหนดหน้าที่นำสืบก่อนทำให้คู่ความได้เปรียบเสียเปรียบกันในเชิงคดีเท่านั้น ไม่ทำให้เกิดข้อแพ้ชนะ แต่ภาระการพิสูจน์นั้นทำให้แพ้ชนะกันได้ เพราะหากพิสูจน์ไม่ได้ในประเด็นที่อ้างก็จะแพ้ไปในประเด็นที่อ้างตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 84 ดังนั้นเมื่อมีการกำหนดหน้าที่ผิดพลาดขึ้นเวลาจะพิพากษาคดีก็ต้องย้อนกลับมาดูภาระการพิสูจน์ซึ่งตายตัวตามกฎหมายว่า ใครอ้างและมีภาระการพิสูจน์แล้วสืบไม่ได้ก็แพ้ในประเด็นนั้นไป (ดังเช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3059-3060/2516 ตามรูปคดีโจทก์เป็นฝ่ายมีภาระการพิสูจน์ แต่ศาลกำหนดให้จำเลยมีภาระการพิสูจน์ แม้จำเลยจะมีได้คัดค้าน เมื่อไม่มีการสืบพยาน ศาลก็จะพิพากษาให้โจทก์ชนะคดีไปทีเดียวไม่ได้ เพราะการที่ศาลจะพิพากษาให้ฝ่ายใดชนะคดีโดยถือภาระการพิสูจน์เป็นหลักนั้นต้องถือตามภาระการพิสูจน์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย)

ข้อยกเว้นของหลักในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่นำสืบ

ข้อยกเว้นของหลักตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 84 ที่กำหนดไว้ตายตัวว่าใครอ้างก็มีภาระการพิสูจน์นั้นมีข้อยกเว้นที่ คู่ความไม่ต้องพิสูจน์ 2 เรื่อง คือ

- (1) คู่ความไม่ต้องพิสูจน์ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้จักกันอยู่ทั่วไป หรือซึ่งไม่อาจโต้แย้งได้ หรือซึ่งศาลเห็นว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว

²¹ ยิงศักดิ์ กฤษณจินดา, กฎหมายลักษณะพยาน, สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524, หน้า 15-20

- (2) ถ้ามีข้อสันนิษฐานไว้ในกฎหมายเป็นคุณแก่คู่ความฝ่ายใด คู่ความฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์แต่เพียงว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้ประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว

ข้อยกเว้นเรื่องภาระการพิสูจน์ตามมาตรา 84(1) (2) อาจแยกพิจารณาได้ดังนี้
ก. ข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไป

ถ้ามีการอ้างข้อเท็จจริงขึ้นในคดีและข้อเท็จจริงนั้นเป็นที่รู้กันทั่วไป ผู้อ้างก็ไม่ต้องพิสูจน์หรือข้อเท็จจริงมีอาจโต้แย้งก็ไม่ต้องพิสูจน์ ดังเช่นตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาดังต่อไปนี้

คำพิพากษากฎีกาที่ 436/2509 (ประชุมใหญ่) พิพากษาเรื่องเรือหางยาว ตามฟ้องมิได้ระบุว่า มีระวางเท่าไร พระราชบัญญัติศุลกากรบัญญัติเรื่องระวางเรือไว้ว่า เรือนั้นต้องมีระวางบรรทุก 250 ตัน แต่โจทก์บรรยายมาแต่ว่าเรือนั้นเป็นเรือยนต์หางยาว ปัญหาเรือหางยาวมีระวางเท่าไร ศาลรู้ได้เองหรือไม่ว่ามีระวางถึง 250 ตัน ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า เรือยนต์หางยาวเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่าเป็นเรือเล็กไม่ใหญ่โตใช้วิ่งรับส่งในแม่น้ำ ถ้าคลอง ข้อเท็จจริงไม่มีทางจะฟังได้เลยว่าจะมีระวางได้เกิน 250 ตัน ฉะนั้น ข้อเท็จจริงที่ว่าเรือหางยาวมีระวางไม่ถึง 250 ตัน กลายเป็นข้อเท็จจริงที่ศาลรู้เองนั่นก็คือข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไป

คำพิพากษากฎีกาที่ 2791/2516 - ประกาศรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรเรื่องห้ามจับสัตว์น้ำในท้องที่บางแห่ง ซึ่งประกาศรัฐมนตรีนั้นเป็นที่รู้กันว่ามีใช้กฎหมายปัญหาว่าเป็นข้อเท็จจริงที่รู้กันทั่วไปหรือไม่

ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า เมื่อประกาศนั้นได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ถือว่ารู้กันทั่วไป โจทก์ไม่ต้องนำสืบอีก

ข. ข้อเท็จจริงที่ศาลเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว

ข้อเท็จจริงที่มีปัญหามาก คือข้อยกเว้นที่ว่า "ซึ่งศาลเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งได้รับแล้ว" ปัญหาที่เกิดขึ้นอันเป็นข้อยากที่จะวินิจฉัยว่า อย่างไรจึงจะถือว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งปฏิเสธหรือว่าอ้างข้อเท็จจริงขึ้นใหม่ ซึ่งหากจำเลยรับข้อเท็จจริงที่โจทก์ฟ้องแต่ยกข้อต่อสู้ขึ้นใหม่ว่าไม่ต้องรับผิดชอบ เช่นนี้จำเลยอาจต้องนำสืบก่อน

- (2) ข้อสันนิษฐานของกฎหมาย

ในกรณีที่มีข้อสันนิษฐานของกฎหมายเป็นคุณแก่ฝ่ายใด ฝ่ายนั้นต้องพิสูจน์เพียงแต่ว่าตนได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการที่ตนจะได้ใช้ประโยชน์จากข้อสันนิษฐานนั้นครบถ้วนแล้ว เมื่อฝ่ายนั้นนำสืบถึงเงื่อนไขเพื่อเข้าข้อสันนิษฐานนั้นได้แล้ว ภาระการพิสูจน์ก็ตกมาอยู่ที่อีกฝ่ายหนึ่งที่จะต้องสืบหักล้างข้อสันนิษฐานนั้น ข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้เป็นข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาด ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความในตัวอย่างที่ใช้คำว่า “ท่านให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า.....” หรือ “ให้สันนิษฐานว่า....”

ข้อสันนิษฐานเด็ดขาดนั้นคู่ความจะนำสืบหักล้างไม่ได้เลยต้องเป็นไปตามนั้น ศาลจะรับฟังตามข้อเท็จจริงนั้นทันที ข้อสันนิษฐานเด็ดขาดนี้เห็นได้ง่ายโดยจะมีข้อความปรากฏในตัวอย่างเป็นลักษณะบงการในตัว เช่น “ให้ถือว่า” “ต้องถือว่า” “ท่านให้ถือเอา” “ให้ฟังเอาว่า” สำหรับข้อสันนิษฐานไม่เด็ดขาดนั้น คู่ความสามารถนำสืบหักล้างได้

กรณีเป็นข้อสันนิษฐานข้อเท็จจริง ต้องพิจารณาว่าเป็นข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไปหรือไม่ หากไม่ใช่ข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไป ฝ่ายที่กล่าวอ้างข้อสันนิษฐานที่เป็นข้อเท็จจริงย่อมมีหน้าที่นำสืบก่อนในประเด็นนั้น แต่หากเป็นข้อเท็จจริงที่รู้กันอยู่ทั่วไป ฝ่ายที่อ้างข้อเท็จจริงนั้นก็ไม่ต้องนำสืบ ไม่มีภาระการพิสูจน์ เพราะต้องเข้าข้อยกเว้นตามมาตรา 84(1) ไม่ใช่มาตรา 84(2) เพราะไม่ใช่ข้อสันนิษฐานทางกฎหมาย

การรับฟังพยานหลักฐานว่าด้วยข้อเท็จจริง

ข้อเท็จจริงที่ศาลไม่รับฟังมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. ข้อเท็จจริงที่นอกประเด็น
2. ข้อเท็จจริงที่เป็นเอกสาร
3. ข้อเท็จจริงที่นำสืบโดยพยานบอกเล่า

ก่อนที่จะวินิจฉัยว่าข้อเท็จจริงใดนอกประเด็นหรือไม่ ก็ต้องทำความเข้าใจกับคำว่า “ประเด็น” เสียก่อนว่าคืออะไร

ประเด็น คือข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งคำฟ้องหรือคำให้การต่อสู้คดี มีอยู่ 2 อย่างคือ

- ก. ประเด็นแห่งคดี คือ ข้อที่คู่ความกล่าวอ้าง
- ข. ประเด็นข้อพิพาท คือ ประเด็นที่ได้เถียงกัน ไม่รับกัน

ประเด็นข้อพิพาทอาจมีได้ 2 อย่างคือ

1. ประเด็นข้อพิพาทในข้อกฎหมาย เป็นประเด็นหารือบท (ศาลรับรู้เอง)
2. ประเด็นข้อพิพาทในข้อเท็จจริง ศาลไม่รับรู้ คู่ความต้องสืบพยาน

ข้อเท็จจริงที่เกี่ยวกับประเด็น หมายถึงข้อเท็จจริง 2 ชนิดคือ

1. ข้อเท็จจริงในประเด็นโดยตรง ก็คือ ข้อเท็จจริงที่คู่ความโต้เถียงกันอันเป็นเหตุให้เกิดประเด็นข้อพิพาทขึ้น
2. ข้อเท็จจริงที่มาเกี่ยวพันกับประเด็น หมายถึงข้อเท็จจริงอื่นใดที่อาจจะชี้ให้เห็นได้โดยตรงหรือโดยปริยายว่า ข้อเท็จจริงในประเด็นโดยตรง ซึ่งจะต้องพิสูจน์นั้นได้เกิดขึ้นหรือมิได้เกิดขึ้น

หน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์ของโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมนั้น ยังไม่มีการบัญญัติวิธีพิจารณาให้เป็นการเฉพาะ ดังนั้น การนำสืบพยานหลักฐานของโจทก์ตามมาตรา 96 และมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 จึงต้องอยู่ภายใต้มาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งดังกล่าว

แม้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 จะกำหนดให้โจทก์ไม่ต้องนำสืบให้ศาลเห็นว่าจำเลยกระทำความผิดโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อก็ตาม แต่ก่อนที่จะผ่านพ้นไปสู่ประเด็นดังกล่าว โจทก์ยังมีหน้าที่นำสืบให้ศาลเห็นว่า จำเลยเป็นผู้กระทำความผิดตามกฎหมายมาตราดังกล่าวจริง ซึ่งหน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์ของโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมเป็นไปตามบทบัญญัติมาตรา 84 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั่นเอง

ปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์ของโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมนั้น สามารถแยกพิจารณาได้เป็นประเด็นๆ สำคัญดังนี้

1. ประเด็นเกี่ยวกับการพิสูจน์ถึงความเป็นผู้เสียหายหรือผู้มีสิทธิเรียกร้อง ตามมาตรา 96 และ มาตรา 97
2. ประเด็นเกี่ยวกับการพิสูจน์การกระทำของจำเลย
3. ประเด็นเกี่ยวกับการพิสูจน์จำนวนค่าเสียหายที่โจทก์ได้รับ

1. ประเด็นเกี่ยวกับการพิสูจน์ถึงความเป็นผู้เสียหายหรือผู้มีสิทธิเรียกร้องตามมาตรา 96 และ มาตรา 97

ในเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่นำสืบนั้น เนื่องจากประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 กำหนดไว้ว่าผู้ใดกล่าวอ้างผู้หนึ่งมีหน้าที่นำสืบ ดังนั้น ก่อนที่โจทก์จะนำสืบถึงการกระทำความผิดของจำเลย โจทก์ในทุกคดีรวมทั้งในคดีสิ่งแวดล้อมจะต้องนำสืบถึงสถานะของตนก่อนว่าตนมีความสามารถในการนำคดีมาฟ้องอย่างไร เป็นผู้มีสิทธิเรียกร้องหรือเป็นผู้เสียหายในคดีอย่างไร อาศัยอำนาจตามกฎหมายใดในการนำคดีมาฟ้องต่อศาล

ในการพิสูจน์ถึงความเป็นผู้มีสิทธิเรียกร้องหรือเป็นผู้เสียหายนั้น ก็คือการพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนถูกโต้แย้งสิทธิอย่างไรอันจะเป็นเหตุให้ต้องนำคดีมาสู่ศาล ซึ่งก็คือการพิสูจน์ตามมาตรา 55 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งนั่นเอง

มาตรา 55 บัญญัติไว้ว่า “เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่งหรือบุคคลใดจะต้องใช้สิทธิทางศาล บุคคลนั้นชอบที่จะเสนอคดีของตนต่อศาลส่วนแพ่งที่มีเขตอำนาจได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายแพ่งและประมวลกฎหมายนี้”

คำว่า “เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่ง” หมายถึงสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่จะเสนอคำฟ้องต่อศาลนั้นได้ถูกโต้แย้งแล้ว หรือมีการกระทบกระทั่งถึงสิทธิหรือหน้าที่ของกันและกัน จึงจำต้องขออำนาจให้ศาลบังคับโดยการฟ้องบุคคลผู้โต้แย้งสิทธิหรือหน้าที่นั้นเป็นจำเลยต่อศาล การที่จะวินิจฉัยว่าสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลมีประการใดจะต้องวินิจฉัยตามกฎหมายฝ่ายสารบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น นอกจากนั้น การกระทำใดที่เป็นการละเมิดต่อกฎหมายหรือล่วงละเมิดต่อสิทธิของบุคคล

อื่นก็ถือว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นการโต้แย้งสิทธิก่อให้เกิดสิทธิฟ้องร้องได้เช่นเดียวกัน เช่นการละเมิดต่อบุคคลอื่นทำให้เขาเสียหายถึงแก่ชีวิตก็ดี แก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี ผู้ทำละเมิดจำเป็นต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการนั้น ฯลฯ เป็นต้น

กรณีตามมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 นั้น ผู้มีสิทธิเรียกร้องตามมาตรานี้ก็คือ เอกชน หรือรัฐ หรือเอกชนและรัฐ ดังนั้น โจทก์ต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนถูกโต้แย้งสิทธิอย่างไรอันจะเป็นเหตุให้ตนสามารถนำคดีมาฟ้องศาลได้ สำหรับกรณีตามมาตรา 97 นั้น โจทก์ซึ่งก็คือรัฐจะต้องพิสูจน์ให้เห็นว่ารัฐในที่นี้คือหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสาธารณสมบัติของแผ่นดิน

สำหรับการพิสูจน์ถึงการถูกโต้แย้งสิทธิดังกล่าวก็คือการนำสืบข้อเท็จจริงและองค์ประกอบของกฎหมายที่บัญญัติรับรองสิทธิในความเป็นผู้เสียหายหรือผู้มีสิทธิเรียกร้องว่ามีอยู่อย่างไร พร้อมทั้งนำสืบให้ศาลทราบว่าตนถูกกระทำอย่างไร และการกระทำอย่างไรที่ถือว่าเป็นการโต้แย้งสิทธิของโจทก์ เท่ากับโจทก์ต้องสืบถึงการกระทำของจำเลยในคดีด้วย ดังนั้น การนำสืบของโจทก์ในประเด็นความเป็นผู้มีสิทธิเรียกร้องจึงต้องนำสืบควบคู่ไปกับการนำสืบพิสูจน์ให้เห็นว่าจำเลยกระทำความผิดจริง ซึ่งการนำสืบดังกล่าว โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมต้องประสบปัญหาความยากลำบากในการรวบรวมพยานหลักฐานที่จะนำมาใช้ในการนำสืบในเรื่องดังกล่าว หากโจทก์ไม่สามารถพิสูจน์ให้ศาลเห็นได้ว่าตนถูกโต้แย้งสิทธิอย่างไร ศาลก็ต้องพิพากษายกฟ้องโจทก์ในที่สุด ดังเช่นตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาต่อไปนี้

คำพิพากษากฎีกาที่ 1178/2513 - การที่จำเลยปลูกสร้างอาคารชิดที่ดินของโจทก์โดยไม่เว้นระยะไว้ให้ห่าง 50 ซม. ตามเทศบัญญัติซึ่งออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมการก่อสร้างอาคารนั้นไม่ถือว่าการโต้แย้งสิทธิของโจทก์ตามกฎหมาย หากจำเลยกระทำผิดกฎหมายนั้นก็เป็นเรื่องของเทศบาลเมืองหรือทางราชการที่จะเข้าคุ้มครองฟ้องร้องเอาเอง โจทก์จึงไม่มีอำนาจฟ้อง

คำพิพากษากฎีกาที่ 1410/2513 - โจทก์ฟ้องเทศบาลเป็นจำเลยว่าจะไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ที่จะต้องจัดให้มีและบำรุงทางน้ำทางบกและทางระบายน้ำตลอดจนการรักษา

ความสะอาด ทำให้โจทก์และประชาชนทั่วไปไม่อาจใช้ทางน้ำสาธารณะเป็นทางสัญจรได้เหมือนแต่ก่อน ไม่พอดีว่ามีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ระหว่างโจทก์จำเลยอันจะทำให้โจทก์มีสิทธิฟ้องจำเลยได้ตาม ป.ว.พ. มาตรา 55 ศาลย่อมสั่งไม่รับคำฟ้อง

คำพิพากษาฎีกาที่ 704/2522 - ททรัพย์ที่เจ้าพนักงานยึดไว้ไม่ได้เป็นของผู้ร้อง ผู้ร้องเพียงแต่มีสิทธิตามสัญญาจะซื้อจะขายอันเป็นบุคคลสิทธิระหว่างผู้ร้องกับเจ้าของทรัพย์ที่ถูกยึด ยังไม่มีสิทธิในทรัพย์ที่ยึดไว้นั้น ยังถือไม่ได้ว่าผู้ร้องถูกโต้แย้งสิทธิในทรัพย์นั้นและไม่มีสิทธิร้องขอให้ปล่อยทรัพย์นั้นได้

จากตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ในการดำเนินคดีต่อศาลนั้น โจทก์ไม่เพียงแต่มีภาระนำสืบในเรื่องการกระทำความผิดของจำเลยเท่านั้น หากแต่โจทก์ยังมีหน้าที่ต้องนำสืบพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนมีอำนาจฟ้องคดีต่อศาลได้เพราะตนถูกโต้แย้งสิทธิหรือมีกรณีต้องใช้สิทธิทางศาลแล้ว หากโจทก์ไม่สามารถพิสูจน์ในเรื่องดังกล่าวได้ ศาลก็ต้องพิพากษายกฟ้องโจทก์ไป ดังตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาดังกล่าว ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาของโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมด้วย

2. ประเด็นเกี่ยวกับการพิสูจน์การกระทำของจำเลย

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าเมื่อโจทก์เป็นผู้กล่าวอ้างว่าจำเลยกระทำผิด โจทก์จึงมีหน้าที่ในการนำสืบว่าการกระทำใดของจำเลยที่เป็นความผิด เช่น โจทก์ตามมาตรา 96 มีหน้าที่นำสืบว่า ตนได้รับสารพิษจากโรงงานของ ก. ที่ปล่อยลงสู่แม่น้ำและการปล่อยสารพิษลงสู่แม่น้ำเป็นผลทำให้โจทก์ได้รับอันตรายจากโรคหรือได้รับความเสียหาย

ทั้งนี้เนื่องจากในคดีสิ่งแวดล้อมนั้นยังไม่มีวิธีพิจารณาความคดีสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะ จึงต้องนำเอาวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับ ในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่นำสืบก็คือ มาตรา 84 ซึ่งในการพิสูจน์การกระทำของจำเลยโดยอาศัยมาตรา 84 ดังกล่าวข้างต้น ก็คือ การพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลซึ่งเป็นเรื่องของการพิสูจน์พยานหลักฐานทั่วไป แต่เนื่องจากคดีสิ่งแวดล้อมมีลักษณะพิเศษในบางกรณี เช่น การต้องพิสูจน์ถึงสารเคมีหรือสารพิษบางชนิดที่มีความสลับซับซ้อนทางวิทยาศาสตร์ และทางด้านการแพทย์ในบางครั้ง บางกรณีก็ต้องนำข้อมูลทางชีววิทยามาประกอบ การคำนวณราคาของสารเพื่อให้ทราบถึงผลกระทบที่จะ

ออกมาในรูปแบบต่างๆ ก็เป็นเรื่องทางเทคนิคเฉพาะ รวมถึงความเป็นไปได้ของผลเสียหายที่เกิดขึ้นก็ต้องใช้หลักวิชาการเข้ามาวิเคราะห์ นอกจากนี้ ในบางกรณีการเกิดปัญหาของสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุมาจากแหล่งสาเหตุที่หลากหลาย ในบางครั้งใช้เวลานานนับสิบปีถึงจะเกิดผลออกมา ดังนั้นในเรื่องของการรวบรวมพยานหลักฐานก็ไม่ทันการณ์ กล่าวคือพยานหลักฐานของโจทก์ที่นำมาสู่การพิจารณาของศาลจะไม่ใช้พยานหลักฐานที่มีอยู่ขณะที่เริ่มเกิดปัญหา แต่เป็นพยานหลักฐานที่ได้มาภายหลังจากที่โจทก์ได้รับผลร้ายแล้ว ซึ่งพยานหลักฐานที่ได้มาในภายหลังกนั้นอาจเปลี่ยนสถานะไปแล้ว ทำให้ผลของการทดสอบทางวิทยาศาสตร์หรือทางการแพทย์เปลี่ยนไปไม่ตรงกับความเป็นจริง พยานหลักฐานที่ได้มาดังกล่าวจึงเป็นพยานหลักฐานที่ขาดน้ำหนัก เพราะไม่สามารถนำสืบถึงการกระทำของจำเลยได้อย่างชัดเจน ดังนั้นการที่โจทก์จะพิสูจน์พยานหลักฐาน แม้แต่เพียงให้ทราบว่า ใครเป็นผู้กระทำก็ยากต่อการพิสูจน์แล้ว การใช้กฎหมายทั่วไปมาใช้กับกรณีพิเศษเช่นนี้จึงทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติที่จะบังคับให้เป็นไปตามกฎหมาย เพราะการจะพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิดจริง คือความเสียหายที่โจทก์ได้รับนั้นเกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษที่จำเลยกระทำจริง เช่น โจทก์ต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า ที่ตนได้รับความเจ็บป่วยจากการบริโภคน้ำในแม่น้ำนั้นเพราะน้ำดังกล่าวมีสารพิษที่โรงงานจำเลยได้ปล่อยลงในแม่น้ำ ในกรณีนี้หากแม่น้ำสายนั้นมีโรงงานจำเลยอยู่เพียงโรงงานเดียวที่ปล่อยสารเคมีที่ก่อให้เกิดพิษดังกล่าวการพิสูจน์ก็ไม่มีปัญหา แต่หากมีโรงงานหลายแห่งที่มีสารพิษเช่นเดียวกับโรงงานจำเลยอยู่ในบริเวณนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ สารพิษดังกล่าวเกิดจากโรงงานจำเลยจริงหรือไม่ เพราะหากจะพิสูจน์เพียงว่าโรงงานในกลุ่มโรงงานนั้นเป็นผู้ปล่อยสารพิษโดยไม่ระบุให้ชัดว่าเป็นโรงงานใดแน่ ก็เป็นการพิสูจน์ที่ไม่เพียงพอที่จะทำให้ศาลพิพากษาว่าโรงงานใดเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งในท้ายที่สุดศาลจะชั่งน้ำหนักพยาน ก็จะไม่เกิดผลดีแก่โจทก์เพราะพยานหลักฐานของโจทก์ขาดน้ำหนักหรือในบางครั้งโจทก์ไม่มีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าจำเลยกระทำผิดจริง ผลก็คือโจทก์ไม่ได้รับการเยียวยาทางศาลเพราะปัญหาเกี่ยวกับการพิสูจน์ดังกล่าวโจทก์ต้องรับความยุ่งยากและไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินคดี

3. ประเด็นเกี่ยวกับการพิสูจน์จำนวนค่าเสียหายที่โจทก์ได้รับ

แม้ว่าตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 จะบัญญัติให้ผู้เสียหายไม่ต้องรับภาระการพิสูจน์ว่าจำเลยได้กระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขข้อขัดข้องเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์ของผู้

เสียหายที่เป็นโจทก์ฟ้องคดีได้ ทั้งนี้เนื่องจากตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 โจทก์เป็นผู้กล่าวอ้างว่าตนได้รับความเสียหาย ดังนั้นโจทก์จึงมีหน้าที่นำสืบให้ศาลเห็นว่าตนได้รับความเสียหายอย่างไร และเพียงไร ศาลจึงจะสามารถพิพากษาให้จำเลยรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายให้แก่โจทก์ กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่ศาลจะพิพากษาว่าจำเลยต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่โจทก์ผู้ได้รับความเสียหายได้นั้น นอกจากโจทก์จะมีหน้าที่ต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าความเสียหายที่ตนได้รับนั้นเกิดจากการกระทำของจำเลย และต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าการกระทำของจำเลยนั้นสัมพันธ์กับผล คือความเสียหายที่โจทก์ได้รับนั้นเกิดจากการแพร่กระจายของมลพิษที่จำเลยกระทำจริง โจทก์ยังมีหน้าที่ต้องนำสืบถึงจำนวนความเสียหายที่ตนได้รับด้วย ซึ่งดังได้กล่าวแล้วว่า หากในบริเวณนั้นมีโรงงานที่อาจปล่อยสารพิษแม่น้ำ หากโจทก์พิสูจน์เพียงว่าโรงงานในกลุ่มโรงงานนั้นเป็นผู้ปล่อยสารพิษโดยไม่ระบุให้ชัดว่าเป็นโรงงานใดแน่ ก็เป็นการพิสูจน์ที่ไม่เพียงพอที่จะทำให้ศาลพิพากษาว่าโรงงานใดต้องจ่ายค่าเสียหายให้แก่โจทก์ ผลก็คือโจทก์ไม่ได้รับการเยียวยาทางศาลเพราะปัญหาเกี่ยวกับการพิสูจน์ดังกล่าว

ค่าเสียหาย

เนื่องจากในวรรคท้ายของมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมได้กำหนดไว้เพียงว่า ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบ ให้หมายความรวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้น แต่ไม่ได้บัญญัติรายละเอียดไว้ว่าค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนนั้นคืออะไรบ้าง จึงต้องนำหลักในการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 438 ประกอบกับมาตรา 444 มาใช้บังคับแก่กรณี

มาตรา 438 บัญญัติไว้ว่า " ค่าสินไหมทดแทนจะถึงใช้โดยสถานใดเพียงใดนั้น ให้ศาลวินิจฉัยตามควรแก่พฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด

อนึ่ง ค่าสินไหมทดแทนนั้น ได้แก่ การคืนทรัพย์สินอันผู้เสียหายต้องเสียไปเพราะละเมิด หรือใช้ราคาทรัพย์สินนั้น รวมทั้งค่าเสียหายอันจะพึงบังคับให้ใช้เพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันได้เกิดขึ้นนั้นด้วย"

มาตรา 444 บัญญัติไว้ว่า "ในกรณีทำให้เสียหายแก่ร่างกายหรืออนามัยนั้น ผู้ต้องเสียหายชอบที่จะชดใช้ค่าใช้จ่ายอันตนต้องเสียไป และค่าเสียหายเพื่อการที่เสียความสามารถประกอบการทำงานสิ้นเชิงหรือแต่บางส่วน ทั้งในเวลาปัจจุบันนั้นและในเวลาอนาคตด้วย

ถ้าในเวลาพิพาทคาดว่าเป็นพันวิสัยจะหยั่งรู้ได้แน่ว่าความเสียหายนั้นได้มีแท้จริงเพียงใด ศาลจะกล่าวในคำพิพากษาว่ายังสงวนสิทธิไว้ซึ่งสิทธิที่จะแก้ไขคำพิพากษานั้นอีกภายในระยะเวลาไม่เกินสองปีก็ได้"

บทบัญญัติในมาตรา 438 วรรคแรกกำหนดให้ศาลเป็นผู้วินิจฉัยว่าจะให้มีการชดใช้กันโดยวิธีใดและเป็นจำนวนเท่าใด โดยพิจารณาตามพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิด ซึ่งการที่จะกำหนดขอบเขตแห่งความรับผิดในหนี้ละเมิดนั้นต้องอาศัยหลักทฤษฎีผลโดยตรง หรือ ทฤษฎี เงื่อนไขมากกว่าจะปรับหลักทฤษฎีผลธรรมดา และศาลจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความหนักเบาแห่งความรับผิดโดยอาศัยพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิดเป็นเกณฑ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ การที่ศาลจะพิจารณาพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิดเพื่ออาศัยเป็นเครื่องกำหนดค่าสินไหมทดแทนนั้น โจทก์มีหน้าที่นำสืบถึงข้อเท็จจริงอันเป็นที่มาแห่งการกระทำอันเป็นละเมิดและความเสียหายที่โจทก์ได้รับ ซึ่งในการฟ้องคดีเอากับผู้ก่อให้เกิดความเสียหายนั้น ปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดค่าเสียหายในคดีเป็นปัญหายุ่งยากของโจทก์ผู้ฟ้องคดี เพราะในบางครั้ง ขณะยื่นฟ้องคดีนั้น โจทก์ยังไม่สามารถหาพยานหลักฐานที่จะนำมาใช้สนับสนุนการเรียกค่าเสียหายได้ และถึงโจทก์จะนำสืบได้ว่าได้รับความเสียหายจำนวนดังว่านั้นจริง ศาลก็ยังสามารถใช้ดุลพินิจลดค่าเสียหายลงได้ โดยอ้างเอาเหตุแห่งพฤติการณ์และความร้ายแรงแห่งละเมิดของจำเลยมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณากำหนดค่าเสียหาย ดังเช่นตัวอย่างคำพิพากษากฎีกาดังต่อไปนี้

คำพิพากษากฎีกาที่ 524/2516 โจทก์สืบเรื่องค่าเสียหายแล้ว แต่ศาลเห็นว่า โจทก์ไม่ควรได้รับค่าเสียหายถึงขนาดนั้น ศาลย่อมมีอำนาจกำหนดค่าเสียหายได้ตามสมควรแก่พฤติการณ์

คำพิพากษากฎีกาที่ 905/2480 ในคดีฟ้องเรียกค่าเสียหายฐานละเมิดนั้น เป็นหน้าที่ของโจทก์ต้องนำสืบว่าได้เสียหายไปจริงตามฟ้อง มิฉะนั้นศาลจะกำหนดให้ตามจำนวนที่เห็นสมควร

คำพิพากษาฎีกาที่ 2598/2520 ทางน้ำธรรมชาติไหลขัดเขาะเข้ามาในที่นาของโจทก์แล้วผ่านไปลงหนองนอกนาโจทก์ ทางน้ำนั้นเป็นของโจทก์ ประชาชนปล่อยสัตว์ลงกินน้ำยังถือไม่ได้ว่าโจทก์อุทิศให้เป็นสาธารณะ โจทก์นำสืบค่าเสียหายไม่ได้ ศาลไม่กำหนดให้

สำหรับกรณีค่าเสียหายตามมาตรา 444 นั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ในกรณีความเสียหายในปัจจุบันต้องปรากฏว่าความเสียหายนั้นเกิดจากการกระทำละเมิดและการสูญเสียความสามารถนั้นต้องเกี่ยวกับการงานที่ผู้เสียหายกระทำด้วย ผู้เสียหายจึงจะมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายประเภทนี้ได้ ตัวอย่างเช่น ถูกทำละเมิดบาดเจ็บ ทุพพลภาพ และตาบอดสองข้างไม่สามารถทำงานอาชีพที่เคยทำอยู่ได้ เรียกค่าสูญเสียความสามารถประกอบการทำงานได้ แต่ถ้าหากถูกทำละเมิด ทุพพลภาพไม่สามารถเดินได้เหมือนคนปกติ ไม่ทำให้งานเขียนหนังสือขายต้องกระทบกระเทือน เพราะงานที่ทำคือการเขียนซึ่งใช้มือและสมอง ดังนี้ไม่เรียกว่าเสียความสามารถในการประกอบการทำงาน

ในกรณีความเสียหายในอนาคตกฎหมายหมายถึงความสามารถซึ่งโดยปกติคนทั่วไปจักต้องมีอยู่และใช้ความสามารถตามปกติประกอบการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพของตนในอนาคตแม้ว่าในปัจจุบันจะยังมีได้ประกอบการทำงานก็ตาม แต่ถ้าถูกทำละเมิดจนร่างกายผิดปกติย่อมหมายถึงสูญเสียความสามารถที่จะประกอบการทำงานในอนาคตนั่นเอง

"การงาน" ไม่จำเป็นต้องหมายความถึงงานอาชีพประจำหรืองานวิชาชีพอาจเป็น "งาน" ใดๆ ก็ได้ ซึ่งผู้เสียหายกระทำอยู่เพื่อเลี้ยงชีวิต

ค่าเสียหายในกรณีเกี่ยวกับความสามารถประกอบการทำงานนี้กฎหมายให้เรียกได้ถึงผลแห่งความเสียหายในอนาคตด้วย ทั้งนี้เพราะการสูญเสียความสามารถในการประกอบการทำงานโดยสิ้นเชิงหรือแต่บางส่วนนั้นย่อมส่งผลให้ผู้เสียหายขาดประโยชน์อันพึงได้จากการประกอบการทำงานทั้งในปัจจุบันและอนาคต การกำหนดค่าเสียหายประเภทนี้จึงเป็นเรื่องที่ศาลจะต้องใช้ดุลพินิจโดยอาศัยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับรายได้และอายุของผู้เสียหายเป็นเกณฑ์พิจารณา

มาตรา 444 วรรคสองเปิดโอกาสให้ศาลสงวนไว้ในคำพิพากษาซึ่งสิทธิที่จะแก้ไขคำพิพากษานั้นได้ภายในเวลาไม่เกินสองปี ซึ่งหมายความว่าหากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้เสียหายเปลี่ยนแปลงไป ศาลอาจกำหนดค่าสินไหมทดแทนใหม่ได้ ตัวอย่างเช่น ผู้เสียหายถูกทำละเมิดแขนขวาเป็นอัมพาตใช้งานไม่ได้ ปีต่อมาอาการดีขึ้นและสามารถใช้งานขวาได้เกือบเป็นปกติ ดังนี้ถ้าศาลกำหนดค่าเสียหายในเรื่องขาดความสามารถประกอบการทำงานแต่บางส่วนไว้เป็นเงินจำนวนหนึ่ง และอีกจำนวนหนึ่งให้จ่ายเป็นงวดตลอดเวลาที่ยังทำงานไม่ได้ เงินงวดหลังนี้อาจแก้

ไขเปลี่ยนแปลงได้ถ้าหากความสามารถนั้นกลับคืนมาเหมือนเดิมหรือดีขึ้นจนเกือบเป็นปกติ หรือในทางกลับกันคืออาจสูญเสียความสามารถไปโดยสิ้นเชิง ศาลก็แก้ไขได้ ดังนี้เป็นต้น²²

ดังได้กล่าวมาแล้ว ในการเรียกร้องค่าเสียหายในคดีแพ่งนั้น โจทก์มีหน้าที่นำสืบให้ศาลเห็นว่าตนได้รับความเสียหายเช่นนั้นจริง แม้จำเลยจะไม่ได้ต่อสู้ในเรื่องค่าเสียหายไว้ในคำให้การหรือในการสืบพยานของตนก็ตาม ซึ่งโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมก็เช่นกัน โจทก์มีหน้าที่นำสืบให้ศาลเห็นว่าตนได้รับความเสียหายจากการกระทำของจำเลย แต่ในบางครั้งขณะดำเนินคดีความเสียหายที่เกิดขึ้นยังไม่สามารถคิดคำนวณเป็นจำนวนเงินที่แน่นอนได้หรือต้องใช้ความรู้ความสามารถเป็นพิเศษของพยานผู้เชี่ยวชาญจึงจะสามารถกำหนดค่าเสียหายได้ ประกอบกับหลักในการคำนวณค่าเสียหายต้องอาศัยพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและวิศวกรรม ตลอดจนต้องใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งการนำสืบดังกล่าวไม่ใช่เรื่องง่าย ทำให้โจทก์ไม่สามารถนำสืบแสดงพยานหลักฐานในเรื่องค่าเสียหายได้ แม้ตามมาตรา 444 วรรคสองจะกำหนดไว้ว่าในเวลาพิพากษาคดีเป็นพันวิสัยจะยังรู้ได้ว่าความเสียหายนั้นได้มีแท้จริงเพียงใด ศาลจะกล่าวในคำพิพากษาว่ายังสงวนสิทธิไว้ซึ่งสิทธิที่จะแก้ไขคำพิพากษานั้นอีกภายในระยะเวลาไม่เกินสองปี ได้ก็ตาม แต่ศาลจะใช้สิทธิตามมาตรา 444 วรรคสองก็ต่อเมื่อเป็นกรณีพันวิสัยที่ศาลจะทราบได้และเป็นกรณีที่หากข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้เสียหายเปลี่ยนแปลงไป ศาลจึงอาจกำหนดค่าสินไหมทดแทนใหม่ได้ ซึ่งการที่ศาลสงวนสิทธิที่จะแก้ไขคำพิพากษาไว้เพียงสองปี ตามมาตรา 444 วรรคสองนั้น ระยะเวลาเพียงสองปีดังกล่าวไม่อาจจะเยียวยาความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับจริงๆ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่า โรคที่เกิดจากสารพิษนั้นใช้ระยะเวลาในการฟักตัวนานกว่าระยะเวลาสองปี เช่น ในระยะแรกๆ หรือในช่วงสองปีดังกล่าว โจทก์อาจจะป่วยเป็นแค่โรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ ต่อมาอีก 5 ปี โจทก์อาจจะป่วยเป็นโรคมะเร็งก็ได้ ซึ่งก็ล่วงเลยระยะเวลาที่ศาลจะสามารถแก้ไขคำพิพากษาในส่วนของค่าสินไหมทดแทนได้ เช่นนี้แม้ศาลจะสามารถสงวนสิทธิในการแก้ไขคำพิพากษาในส่วนของค่าสินไหมทดแทนใหม่ แต่ก็อาจไม่เกิดประโยชน์แก่โจทก์ โจทก์จึงยังมีอุปสรรคในการฟ้องเรียกร้องค่าเสียหายในการนำสืบพิสูจน์แสดงหลักฐานความเสียหายและจำนวนความเสียหายอยู่เช่นเดิม

²² สุขุม ศุภนิติย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, พ.ศ.2532, หน้า 248-251

อย่างไรก็ดี แม้ในกรณีที่ไม่สามารถนำสืบให้ศาลเห็นถึงความเสียหายเป็นจำนวนแน่นอน ศาลไทยก็เคยพิพากษาให้ค่าเสียหายอย่างต่ำแก่โจทก์ ที่เรียกว่า Nominal damage เช่น โจทก์สืบไม่ได้ว่าทรัพย์สินของโจทก์เสียหายไปมากน้อยเท่าใด แต่สืบได้ว่าเสียหายจริง ศาลกำหนดให้ตามสมควรได้ (ฎีกาที่ 909/2497) ซึ่งการกำหนดค่าเสียหายประเภทนี้ ศาลมีอำนาจกำหนดได้ตามหลักมาตรา 438 ส่วนการกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามความเสียหายจริง (Substantial damage) นั้น ศาลกำหนดให้ได้เสมอ ตราบเท่าที่โจทก์นำสืบพิสูจน์ความเสียหายที่แท้จริงได้ และศาลมีอำนาจกำหนดค่าสินไหมทดแทนตามความจริงได้โดยอาศัยมาตรา 438 แต่ถึงแม้ศาลจะสามารถใช้ดุลพินิจในการกำหนดค่าเสียหายให้ได้ แต่ศาลก็ยังจำเป็นต้องดูพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องประกอบในการใช้ดุลพินิจกำหนดค่าเสียหายดังกล่าว และในการกำหนดค่าเสียหายให้แก่โจทก์ตามจำนวนที่โจทก์ร้องขอ ศาลจะสามารถกำหนดค่าเสียหายให้ได้เฉพาะกรณีที่สามารถนำสืบแสดงต่อศาลได้ว่า โจทก์ได้รับความเสียหายจำนวนนั้นจริงมิฉะนั้นศาลก็จะกำหนดให้เพียงจำนวนขั้นต่ำตามที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้หากศาลเห็นว่าค่าเสียหายที่โจทก์เรียกร้องมาสูงเกินส่วน ศาลก็มีสิทธิลดจำนวนค่าเสียหายลงได้

4.3. ความเป็นไปได้ที่จะนำกระบวนการเรียกร้องสิทธิของผู้เสียหายเกี่ยวกับความรับผิดชอบของผู้ก่อมลพิษในต่างประเทศมาใช้ในประเทศไทย

ดังได้กล่าวแล้วใน 4.1 ว่าในต่างประเทศนั้น ได้มีการนำเอาหลักของ Class Action และ Citizen Suit มาใช้ในการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อม จึงขอนำเอาหลักดังกล่าวมาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ที่จะนำมาใช้กับประเทศไทยโดยวิเคราะห์ถึงข้อดีและเสียของทั้งสองหลักดังนี้

Class Action

เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าเมื่อโจทก์ฟ้องคดีต่อศาลเรียกค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนจากจำเลย เมื่อศาลมีคำพิพากษาให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนให้แก่โจทก์ คำพิพากษานั้นก็จะผูกพันเฉพาะโจทก์กับจำเลยในคดีเท่านั้น ไม่ผูกพันบุคคลภายนอก ซึ่งในคดีสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้ที่ได้รับความเสียหายมักจะมีหลายคน ซึ่งหากผู้เสียหายคนหนึ่งใช้สิทธิฟ้องคดี แต่อีกคนหนึ่งไม่ใช้สิทธิฟ้องคดี หากศาลมีคำพิพากษาให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้เสียหายคนนั้น ผู้เสียหาย คนอื่นจะอ้างเอาผลคำพิพากษานั้นเป็นผลดีแก่ตน

เพื่อบังคับให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนให้แก่ตนมิได้ จึงมีปัญหาในกรณีผู้ได้รับความเสียหายหรืออันตรายจากมลพิษซึ่งมักจะมีผู้ได้รับความเสียหายจำนวนมากจากเหตุการณ์อันเดียวกันที่ต่างคนต่างต้องนำคดีมาฟ้องต่อศาลเรียกค่าสินไหมทดแทน ทำให้คดีมาสู่การพิจารณาของศาลจำนวนมาก และมีผลทำให้การพิจารณาคดีของศาลต้องล่าช้า ทั้งโจทก์ผู้เสียหายต่างคนต่างก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี เช่น หากมีผู้ได้รับความเสียหายจากมลพิษแพร่กระจายจำนวน 100 คน ผู้เสียหายทั้ง 100 คน ก็ต้องนำคดีมาฟ้อง เป็น 100 คดี ซึ่งหากผู้เสียหายมีรายได้น้อยก็จะเป็นการฟ้องคดีดังกล่าว

แม้หลัก Class Action จะมีผลดีในเรื่องการประหยัดค่าใช้จ่ายและคดีไม่มาสู่การพิจารณาของศาลเป็นจำนวนมาก แต่การที่เมื่อศาลมีคำพิพากษาแล้วสมาชิกในกลุ่มจะต้องผูกพันตามคำพิพากษาของศาลด้วยทั้งๆ ที่ตนเองไม่ได้เข้ามาต่อสู้หรือดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลในเรื่องการนำพยานหลักฐานเข้าสืบ ก็อาจมีปัญหา หากผู้แทนกลุ่มที่ดำเนินคดีหรือต่อสู้คดีในศาลนั้นดำเนินการผิดพลาดหรือนำสืบแสดงพยานหลักฐานให้ศาลเห็นไม่ได้ชัดเจนว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดและต้องชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย ก็จะมีผลทำให้สมาชิกในกลุ่มได้รับผลร้ายจากการดำเนินกระบวนการพิจารณานั้นด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาจากหลัก Class Action แล้วจะเห็นว่า แม้หลักดังกล่าวจะสามารถแก้ปัญหาเรื่องจำนวนผู้เสียหายที่ต้องนำคดีมาสู่การพิจารณาของศาลได้อันจะเป็นการประหยัดค่าใช้จ่ายและทำให้คดีไม่ต้องมาสู่การพิจารณาของศาลเป็นจำนวนมากก็ตาม แต่หลักดังกล่าวก็ไม่สามารถนำมาใช้ในคดีสิ่งแวดล้อมที่มีผู้เสียหายจำนวนมากได้ เพราะผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมนั้นได้รับความเสียหายมากน้อยแตกต่างกัน จำนวนค่าเสียหายจึงไม่สามารถกำหนดได้เท่ากัน ดังนั้น จึงไม่สามารถนำหลัก Class Action มาใช้

ดังนั้น หลัก Class Action จึงยังไม่เป็นหลักที่เอื้อประโยชน์ให้แก่โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมได้อย่างแท้จริง และไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในการแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวข้างต้นนั้น เมื่อไม่สามารถนำหลัก Class Action มาใช้ ก็ควรจะพิจารณาลักษณะการดำเนินคดีตามประมวลวิธีพิจารณาความแพ่งของประเทศไทยว่ามีบทบัญญัติในมาตราใดที่จะนำมาใช้เป็นประโยชน์แก่การดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อม

ล้อมอันจะเอื้อประโยชน์แก่ใจทกมากที่สุด จึงขอพิจารณาลักษณะกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีของใจทกหรือการเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินกระบวนการพิจารณา ดังนี้

1. พิจารณาเรื่องการร้องสอดตามมาตรา 57 ซึ่งผู้เสียหายอาจยื่นคำร้องสอดเข้ามาเป็นใจทกร่วมในคดีได้

มาตรา 57 บัญญัติไว้ว่า

"บุคคลภายนอกซึ่งมิใช่คู่ความอาจเข้ามาเป็นคู่ความได้ด้วยการร้องสอด

(1) ด้วยความสมัครใจเองเพราะเห็นว่าเป็นการจำเป็นเพื่อยังให้ได้รับความรับรอง คู่ครอง หรือบังคับตามสิทธิของตนที่มีอยู่ โดยยื่นคำร้องขอต่อศาลที่คดีนั้นอยู่ในระหว่างพิจารณาหรือเมื่อตนมีสิทธิเรียกร้องเกี่ยวเนื่องด้วยการบังคับตามคำพิพากษาหรือคำสั่ง โดยยื่นคำร้องขอต่อศาลที่ออกหมายบังคับคดีนั้น

(2) ด้วยความสมัครใจเองเพราะตนมีส่วนได้เสียตามกฎหมายในผลแห่งคดีนั้น โดยยื่นคำร้องขอต่อศาลไม่ว่าเวลาใดๆ ก่อนมีคำพิพากษา ขออนุญาตเข้าเป็นใจทกร่วมหรือจำเลยร่วมหรือเข้าแทนที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสียทีเดียวโดยได้รับความยินยอมของคู่ความฝ่ายนั้น แต่ว่าแม้ศาลจะได้อนุญาตให้เข้าแทนที่กันได้ก็ตาม คู่ความฝ่ายนั้นจำต้องผูกพันตนโดยคำพิพากษาของศาลทุกประการ เสมือนหนึ่งว่าได้มีการเข้าแทนที่กันเลย

(3) ..."

พิจารณาจากข้อกำหนดว่าด้วยการร้องสอด จะเห็นได้ว่าไม่สามารถนำมาใช้ในคดีสิ่งแวดล้อมกรณีผู้เสียหายหลายคนได้เนื่องจากผู้เสียหายที่จะเข้ามาในคดีมิได้เข้ามาเพื่อโต้แย้งสิทธิของตนที่อาจถูกกระทบกระเทือนโดยการตั้งเป็นประเด็นขึ้นใหม่ แต่เป็นประเด็นแห่งคดีที่มีอยู่เดิมอันเป็นประเด็นอย่างเดียวกับใจทกที่ฟ้องคดี หรือในกรณีที่คดีเดิมอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาล และเมื่อศาลมีคำพิพากษาดัดสิน คำพิพากษาดังกล่าวก็ไม่กระทบกระเทือนต่อสิทธิของผู้เสียหาย เพราะผลของคำพิพากษาดังกล่าวไม่ผูกพันบุคคลภายนอกคดี ดังนั้นผู้เสียหายที่ยังไม่ได้ฟ้องคดี ก็สามารถตั้งต้นฟ้องคดีและไม่ต้องถูกผูกพันโดยผลของคำพิพากษานั้นแต่อย่างใด จึงไม่มีกรณีที่ถูกระเทือนต่อสิทธิของตนแต่อย่างใด

2. พิจารณากรณีการขอเข้าเป็นโจทก์ร่วมฟ้องคดีโดยอาศัยมาตรา 59 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

มาตรา 59 บัญญัติไว้ว่า

"บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป อาจเป็นคู่ความในคดีเดียวกันได้โดยเป็นโจทก์ร่วมหรือจำเลยร่วม ถ้าหากปรากฏว่าบุคคลเหล่านั้นมีผลประโยชน์ร่วมกันในมูลความแห่งคดี แต่ห้ามมิให้ถือว่าบุคคลเหล่านั้นแทนซึ่งกันและกัน เว้นแต่มูลความแห่งคดีเป็นการชำระหนี้ซึ่งแบ่งแยกจากกันมิได้ หรือได้มีกฎหมายบัญญัติไว้ดังนั้นโดยชัดแจ้ง ในกรณีเช่นนี้ ให้ถือว่าบุคคลเหล่านั้นแทนซึ่งกันและกันเพียงเท่าที่จะกล่าวต่อไปนี้

(1) บรรดากระบวนการพิจารณาซึ่งทำโดย หรือทำต่อคู่ความร่วมคนหนึ่งนั้นให้ถือว่าได้ทำโดย หรือทำต่อ คู่ความร่วมคนอื่นๆ ด้วย เว้นแต่กระบวนการพิจารณาที่คู่ความร่วมคนหนึ่งกระทำไปเป็นที่เสื่อมเสียแก่คู่ความร่วมคนอื่นๆ

(2) การเลื่อนคดีหรือการงดพิจารณาคดีซึ่งเกี่ยวกับคู่ความร่วมคนหนึ่งนั้น ให้ใช้ถึงคู่ความร่วมคนอื่นๆ ด้วย "

การที่จะวินิจฉัยว่าใครเป็นโจทก์ร่วมได้บ้างและจะฟ้องใครเป็นจำเลยร่วมได้บ้างนั้น ต้องพิจารณาจากหน้าอันเป็นมูลคดีที่ฟ้องว่าเป็นหน้าที่ก่อให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันหรือไม่ คำว่า มีผลประโยชน์ร่วมกันในมูลความแห่งคดีนั้น หมายความว่าต้องมีส่วนได้เสียร่วมกันในมูลเหตุอันเป็นรากฐานแห่งคดีนั้น ซึ่งได้แก่ส่วนได้เสียหรือผลประโยชน์โดยตรงตามกฎหมายที่คู่ความนั้นมีอยู่ร่วมกัน เช่น เจ้าหนี้ลูกหนี้ร่วมซึ่งเจ้าหนี้จะเรียกชำระหนี้จากลูกหนี้แต่คนใดคนหนึ่งสิ้นเชิงหรือโดยบางส่วนก็ได้ ผู้ร่วมกันกระทำละเมิด ผู้ละเมิดและนายจ้าง ผู้ใช้ทางร่วมกัน เป็นต้น

ที่ว่าบุคคลเหล่านั้นมีผลประโยชน์ร่วมกันในมูลความแห่งคดีจึงอาจเป็นคู่ความในคดีเดียวกันได้นั้น เช่น ฎีกาที่ 751/2498 - บุคคลหลายคนกระทำละเมิดให้บุคคลหลายคนเสียหาย เนื่องจากผู้ตายเป็นสามีและบิดาซึ่งผู้ตายได้รับอุปการะ บุคคลเหล่านั้นย่อมมีส่วนได้เสียร่วมกันจึงเป็นโจทก์ร่วมในคดีเดียวกันได้

พิจารณาจากบทบัญญัติดังกล่าว จะพบว่ากรณีที่จะเป็นคู่ความร่วมมือได้นั้นต้องมีผลประโยชน์ร่วมกันในมูลแห่งคดี ซึ่งหมายความว่าต้องมีส่วนได้เสียร่วมกันในมูลเหตุอันเป็นรากฐานแห่งคดี ซึ่งจะต้องเป็นหนี้ที่ไม่อาจแบ่งแยกได้²³

หนี้ที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ หมายถึง หนี้อันไม่อาจแบ่งแยกความรับผิดชอบออกได้เป็นส่วนสัดส่วนเช่นนี้ร่วมตาม ป.พ.พ. มาตรา 290 ถึง มาตรา 302²⁴

เมื่อพิจารณาถึงความเสียหายซึ่งผู้เสียหายได้รับจากมลพิษ จะเห็นได้ว่าเป็นเฉพาะมูลคดีเท่านั้นที่ร่วมกัน แต่ความเสียหายที่ผู้เสียหายแต่ละคนได้รับนั้นแยกต่างหากจากกัน กรณีจึงไม่ใช่ผลประโยชน์ร่วมกันในมูลแห่งคดีและไม่ใช่หนี้ร่วม ผู้เสียหายแต่ละคนจึงมีสิทธิจะฟ้องคดีต่อผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแยกต่างหากจากกัน ดังนั้นจึงไม่อาจนำมาตรา 59 มาใช้ในกรณีนี้ได้ ดังเช่น ฎีกาที่ 1574/2498 - โจทก์ฟ้องอ้างว่าจำเลยแต่ละคนละเมิดสิทธิของโจทก์โดยลำพังตนต่างหากจากกันโดยจำเลยมีต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อโจทก์เช่นนี้ โจทก์จะรวมฟ้องจำเลยทุกคนในคดีเดียวกันหาได้ไม่ โจทก์จะต้องแยกฟ้องจำเลยแต่ละคนเป็นรายสำนวนไป

²³พิพัฒน์ จักรวงกูร, คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งบททั่วไป และวิธีพิจารณาความในศาลชั้นต้น. (กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2533), หน้า 75,

²⁴มาตรา 290 - ถ้าการชำระหนี้เป็นการอันจะแบ่งกันชำระได้และมีบุคคลหลายคนเป็นลูกหนี้ก็ดี มีบุคคลหลายคนเป็นเจ้าของหนี้ก็ดี เมื่อกรณีเป็นที่สงสัย ท่านว่าลูกหนี้แต่ละคนจะต้องรับผิดชอบเพียงเป็นส่วนเท่าๆ กัน และเจ้าหนี้แต่ละคนก็ชอบที่จะได้รับแต่เพียงเป็นส่วนเท่าๆ กัน

มาตรา 302 - ถ้าการชำระหนี้เป็นการอันจะแบ่งกันชำระมิได้ และมีบุคคลหลายคนเป็นเจ้าของหนี้ ถ้าบุคคลเหล่านั้นมิได้เป็นเจ้าหนี้ร่วมกันไซ้ ท่านว่าลูกหนี้ได้แต่จะชำระหนี้ให้ได้ประโยชน์แก่บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดด้วยกัน และเจ้าหนี้แต่ละคนจะเรียกชำระหนี้ได้ก็แต่เพื่อได้ประโยชน์ด้วยกันหมดทุกคนเท่านั้น อนึ่ง เจ้าหนี้แต่ละคนจะเรียกให้ลูกหนี้วางทรัพย์ที่เป็นหนี้นั้นไว้เพื่อประโยชน์แห่งเจ้าหนี้หมดทุกคนด้วยก็ได้ หรือถ้าทรัพย์นั้นไม่ควรแก่การจะวางไว้ ก็ให้ส่งแก่ผู้พิทักษ์ทรัพย์ซึ่งศาลจะได้แต่งตั้งขึ้น

นอกจากนี้ ข้อความจริงใดที่ท้าวถึงเจ้าหนี้คนหนึ่งเท่านั้น หาเป็นไปเพื่อคุณหรือโทษแก่เจ้าหนี้คนอื่นๆ ด้วยไม่

3. พิจารณากรณีการขอรวมการพิจารณา โดยในกรณีที่ต่างคนต่างใช้สิทธิฟ้องคดีแล้ว แต่ประสงค์ให้การดำเนินกระบวนการพิจารณารวดเร็วขึ้น ก็สามารถยื่นคำร้องต่อศาลขอรวมกันพิจารณาเข้าด้วยกัน เพื่อจะได้นำสืบพยานหลักฐานไปในคราวเดียวกันอันจะทำให้การพิจารณาของศาลรวดเร็วยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยมาตรา 28 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่บัญญัติไว้ว่า

"ถ้ามีคดีหลายเรื่องค้างพิจารณาอยู่ในศาลเดียวกัน หรือในศาลชั้นต้นสองศาลต่างกัน และคู่ความทั้งหมดหรือแต่บางฝ่ายเป็นคู่ความรายเดียวกันกับทั้งการพิจารณาคดีเหล่านั้น ถ้าได้รวมกันแล้วจะเป็นการสะดวก หากศาลนั้นหรือศาลหนึ่งศาลใดเหล่านั้นเห็นสมควรให้พิจารณาคดีรวมกัน หรือหากคู่ความทั้งหมดหรือแต่บางฝ่ายมีคำขอให้พิจารณาคดีรวมกันโดยแถลงไว้ในคำให้การหรือทำเป็นคำร้องไม่ว่าในเวลาใดๆ ก่อนมีคำพิพากษา เมื่อศาลได้ฟังคู่ความทุกฝ่ายแห่งคดีนั้นๆ แล้ว ถ้าศาลเป็นที่พอใจว่า คดีเหล่านั้นเกี่ยวเนื่องกัน ก็ให้ศาลมีอำนาจออกคำสั่งให้พิจารณาคดีเหล่านั้นรวมกัน"

จากบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่าวิธีดังกล่าวเป็นวิธีที่สามารถนำมาใช้ในคดีสิ่งแวดล้อมกรณีผู้เสียหายหลายคนได้ ซึ่งการขอรวมการพิจารณานั้น ไม่ตัดสิทธิที่คู่ความจะนำพยานหลักฐานของตนเข้าสืบแสดงให้ศาลเห็นถึงความเสียหายที่แต่ละคนได้รับ ซึ่งศาลก็จะพิจารณาจากพยานหลักฐานของผู้เสียหายแต่ละคนไป วิธีนี้จึงน่าจะเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับการดำเนินคดีสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันในประเทศไทย

หลัก Citizen Suit

Citizen Suit เป็นหลักของต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศอเมริกาที่บัญญัติรับรองสิทธิของประชาชนในการฟ้องบังคับให้รัฐหรือหน่วยงานของรัฐปฏิบัติตามกฎหมาย และหากมีการละเมิดกฎหมายอันมีผลกระทบต่อประชาชนโดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ประชาชนมีสิทธิฟ้องผู้ก่อให้เกิดความเสียหายได้

เมื่อพิจารณาถึงหลัก Citizen Suit กับหลักเกณฑ์ในการเรียกร้องค่าเสียหายตามมาตรา 97 แล้วจะเห็นได้ว่าเจตนารมณ์ของหลักการดังกล่าวเป็นเรื่องที่ประชาชนฟ้องบังคับให้รัฐหรือหน่วยงานของรัฐปฏิบัติตามกฎหมายไม่ใช่เป็นกรณีให้ประชาชนฟ้องผู้ทำลาย

ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมเพื่อเรียกค่าสินไหมทดแทน จึงเป็นกรณีกับมาตรา 97 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 และแม้ปัจจุบันรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยจะได้บัญญัติรับรองสิทธิของประชาชนในการเข้ามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดินก็ตาม แต่การที่พระราชบัญญัติรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 97 ไม่ได้บัญญัติไว้ให้สิทธิประชาชนในการดำเนินคดีแทนรัฐในการเรียกร้องค่าเสียหายเอาจากผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมได้ ก็เนื่องจากเจ้าของสาธารณสุขสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติคือรัฐดังนั้นฐานของผู้มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายจึงแตกต่างกันดังได้กล่าวมาแล้ว กรณีการฟ้องคดีตามมาตรา 97 โดยนำเอาหลัก Citizen Suit มาประยุกต์ใช้จึงไม่สามารถทำได้

อย่างไรก็ดี แม้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ยังไม่ได้บัญญัติให้สิทธิประชาชนในการฟ้องเรียกค่าเสียหายเอาจากผู้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้โดยตรงก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่า มีชาวบ้านออกมาใช้สิทธิตามรัฐธรรมนูญกันจำนวนมาก ซึ่งเป็นการใช้สิทธิในลักษณะบีบบังคับข่มขู่รัฐบาลให้เข้าช่วยเหลือแก้ไขปัญหา มิได้มุ่งหมายที่จะบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่บัญญัติไว้แต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากกรณีของป่าดงลาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประชาชนยังไม่เข้าใจถึงสิทธิและหน้าที่ของตนเองจึงใช้สิทธิโดยปราศจากกฎหมายรองรับและปราศจากเหตุผล

4.4. แนวทางปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางแพ่งของผู้ก่อมลพิษในประเทศไทย

ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมต้องประสบปัญหาในการฟ้องเรียกร้องให้จำเลยต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายแก่โจทก์ อันเป็นผลมาจากข้อขัดข้องเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาความในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์ โดยในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่นำสืบนั้น ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องผู้มีอำนาจฟ้องคดีและประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาความ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี หรือหน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล ในหัวข้อนี้จึงขอสรุปประเด็นดังกล่าวเพื่อหาแนวทางปรับปรุงกฎหมายที่จะเอื้อประโยชน์แก่โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

1. ประเด็นเกี่ยวกับข้อขัดข้องในเรื่องผู้เสียหายหรือผู้มีอำนาจฟ้อง ตามมาตรา 96 และ 97

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ผู้เสียหายหรือผู้มีอำนาจฟ้องตามมาตรา 96 คือเอกชน รัฐ หรือเอกชนและรัฐ ซึ่งในการที่เอกชนจะบังคับให้ผู้กระทำความผิดตามมาตรา 96 ต้องรับผิดชอบใช้ ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายให้แก่ตนได้นั้น จะต้องมีการฟ้องคดีต่อศาล ซึ่งจะต้องมีภาระในการจัดทำคำฟ้อง ในการเสียค่าใช้จ่าย ค่าฤชาธรรมเนียมในการฟ้องคดี มีภาระในการรวบรวม พยานหลักฐานที่ใช้สำหรับการฟ้องคดี ซึ่งเป็นภาระหนักของโจทก์ที่เป็นชาวบ้าน ในขณะที่หาก ความเสียหายเกิดแก่รัฐ พนักงานอัยการสามารถเข้าดำเนินคดีให้แก่รัฐได้ และการฟ้องคดีของ พนักงานอัยการนั้นได้รับการยกเว้นค่าธรรมเนียมศาล ทั้งการรวบรวมพยานหลักฐานของพนักงาน อัยการก็มีประสิทธิภาพมากกว่าของเอกชน เพราะพนักงานอัยการเป็นเจ้าของพนักงานของรัฐ มี อำนาจตามกฎหมายในการที่จะออกหมายเรียกให้ผู้กระทำผิดหรือผู้ต้องสงสัยว่าเป็นผู้กระทำผิด มาให้ถ้อยคำและส่งหลักฐานได้ หากผู้นั้นไม่ปฏิบัติตามคำสั่งก็มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้า พนักงานอันเป็นความผิดตามกฎหมายอาญา ในขณะที่ทนายความที่ดำเนินคดีให้แก่เอกชนไม่มี อำนาจเช่นว่านั้น การรวบรวมพยานหลักฐานของเอกชนจึงด้อยประสิทธิภาพกว่าพนักงานอัยการ นอกจากนี้ ผู้เสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมจะมีเป็นจำนวนมาก การที่จะให้ผู้เสียหายแต่ละคนดำเนิน คดีไปเองต่างหากจากกันก็จะทำให้คดีมาสู่การพิจารณาของศาลเป็นจำนวนมาก ทำให้กระบวนการ พิจารณาคดีต้องล่าช้าออกไป แนวทางที่จะปรับปรุงกฎหมายดังกล่าวจึงมีดังนี้

1. กรณีที่ผู้เสียหายเป็นทั้งเอกชนและรัฐ ควรให้อำนาจพนักงานอัยการใน การฟ้องเรียกค่าเสียหายแทนเอกชนด้วย
2. กรณีที่ผู้เสียหายที่เป็นเอกชนหลายคนได้รับความเสียหายจากการ กระทำของจำเลยให้ผู้เสียหายสามารถเลือกดำเนินคดีโดยใช้หลักการขอร่วมการพิจารณาคดีเข้า ด้วยกันตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 28 ดังได้กล่าวแล้ว

สำหรับกรณีตามมาตรา 97 นั้น เนื่องจากมาตราดังกล่าวบัญญัติให้รัฐที่เป็นเจ้า ของสาธารณสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติเป็นผู้ดำเนินคดีเอกกับผู้ทำลายสาธารณ สมบัติของแผ่นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือคำว่า “รัฐ” นั้นหมายถึงใคร หาก รัฐในที่นี้หมายถึงหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ดูแลรักษาหรือมีอำนาจในการกำกับดูแลสาธารณ สมบัติของแผ่นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อไปก็คือ ในบางกรณีอาจมี

หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการดูแลรักษาหรือกำกับดูแลมากกว่าหนึ่งหน่วยงาน เช่นนี้หน่วยงานใดจะมีสิทธิเรียกร้องตามมาตรา 97 ควรกำหนดตัวผู้มีสิทธิเรียกร้องตามมาตรา นี้ให้ชัดเจนขึ้นโดยระบุให้หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการควบคุมดูแลสาธารณสมบัติของแผ่นดิน หรือทรัพยากรธรรมชาติเป็นผู้ใช้สิทธิเรียกร้องตามมาตรา นี้

ข้อสังเกต - เนื่องจากในบางครั้งการกระทำของจำเลยมีผลกระทบต่อหลายหน่วยงานของรัฐ ซึ่งบางหน่วยงานอาจจะไม่เข้ามาใช้สิทธิฟ้องคดีจนกระทั่งคดีถึงที่สุดแล้ว เช่นนี้ก็จะทำให้จำเลยได้รับโทษน้อยลง จึงน่าจะให้กรมควบคุมมลพิษเป็นผู้มีอำนาจในการฟ้องคดีเอากับผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแทนหน่วยงานของรัฐได้ ทั้งนี้เนื่องจากเหตุผลดังต่อไปนี้

การให้หน่วยงานแต่ละหน่วยงานมีสิทธิฟ้องคดีเอากับผู้ก่อให้เกิดความเสียหายเอง อาจเกิดปัญหาคือแต่ละหน่วยงานจะไม่ทราบว่าหน่วยงานอื่นใช้สิทธิฟ้องคดีหรือไม่ หากไม่ได้ใช้สิทธิฟ้องคดีจนกระทั่งคดีที่ฟ้องนั้นถึงที่สุด ก็อาจมีผลทำให้ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายได้รับโทษน้อยกว่าที่ควรได้รับหากมีการฟ้องคดีทุกหน่วยงาน

กรมควบคุมมลพิษมีอำนาจหน้าที่หลักในการควบคุมดูแลจัดการในกิจกรรมต่างๆ เพื่อป้องกันแก้ไขเกี่ยวกับปัญหามลพิษของประเทศอยู่แล้ว ซึ่งเป็นองค์กรหลักของประเทศที่กฎหมายกำหนดให้เป็นฝ่ายปฏิบัติการโดยตรงต่อการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 จึงสมควรที่จะเพิ่มอำนาจหน้าที่ให้กรมควบคุมมลพิษในเรื่องการดำเนินคดีเอากับผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินของรัฐหรือทรัพยากรธรรมชาติแทนหน่วยงานของรัฐ

2. ปัญหาเกี่ยวกับข้อขัดข้องในเรื่องกระบวนการพิจารณาความ

แยกพิจารณาได้เป็น

ก ปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่นำสืบและภาระการพิสูจน์ใน 3 กรณี คือ 1. ตนเป็นผู้ได้รับความเสียหายอันมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาล 2. จำเลยเป็นผู้กระทำความผิดก่อกำและก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ และ 3. โจทก์ได้รับความเสียหายเป็นจำนวนเท่าใด ซึ่งทั้ง 3 กรณีเป็นภาระหนักแก่โจทก์ โดยที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 84 กำหนดเป็นสาระสำคัญว่า

ผู้ใดกล่าวอ้าง ผู้นั้นมีหน้าที่นำสืบ ซึ่งในคดีสิ่งแวดล้อม โจทก์เป็นผู้กล่าวอ้างทั้งสามกรณี โจทก์จึงมีหน้าที่นำสืบ หากโจทก์สืบไม่ได้ ศาลก็ต้องยกฟ้องไป

ข. ปัญหาเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี

แนวทางปรับปรุงกฎหมาย

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น จึงเห็นควรให้ปรับปรุงมาตรา 96 ในส่วนของภาระการพิสูจน์ของโจทก์ โดยให้นำเอาทฤษฎีความน่าจะเป็นเพื่อแก้ไขข้อขัดข้องของโจทก์ในเรื่องการพิสูจน์การกระทำผิดของจำเลยและเรื่องการพิสูจน์เกี่ยวกับความเสียหายหรือจำนวนความเสียหาย โดยโจทก์เพียงแต่นำสืบว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นน่าจะเกิดจากจำเลย และจำนวนความเสียหายน่าจะเป็นจำนวนเท่าใดก็พอแล้ว และให้จำเลยนำสืบพยานหลักฐานต่อศาลให้เห็นว่าตนไม่ได้เป็นผู้กระทำผิดและค่าเสียหายไม่ใช่จำนวนเท่าที่โจทก์กล่าวอ้าง ทั้งนี้เนื่องจากในคดีสิ่งแวดล้อม จำเลยมักจะอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบกว่าโจทก์ผู้ฟ้องคดีในเรื่องข้อเท็จจริง และพยานหลักฐานการที่จะให้โจทก์นำสืบให้ศาลเห็นว่าจำเลยเป็นผู้กระทำผิดจริงโดยอาศัยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 เท่ากับให้โจทก์พิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล ซึ่งจะทำให้โจทก์ประสบกับปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับพยานหลักฐาน ทั้งนี้เนื่องจากคดีสิ่งแวดล้อมนั้น พยานหลักฐานที่โจทก์หาได้ก็มักจะเป็นพยานหลักฐานหลังเกิดเหตุแล้วทั้งสิ้นไม่ใช่พยานหลักฐานที่มีอยู่ ณ วันที่เริ่มปัญหา ซึ่งในบางครั้งพยานหลักฐานที่เกี่ยวข้องก็อาจสูญหายหรือถูกทำลายไปแล้ว หรืออาจจะเป็นพยานหลักฐานที่เหลืออยู่แต่ไม่สามารถพิสูจน์ให้ศาลเห็นถึงการกระทำผิดของจำเลยได้ ทั้งในคดีสิ่งแวดล้อมนั้น ก็จำต้องอาศัยพยานผู้เชี่ยวชาญมาเบิกความต่อศาล ซึ่งผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นแพทย์ หรือนักเคมี นักชีววิทยา หรือนักวิทยาศาสตร์ เป็นพยานที่ค่อนข้างจะระมัดระวังตนเองในเรื่องการให้ถ้อยคำที่มีผลผูกมัดตนเอง จึงมักเบิกความในลักษณะเชิงวิชาการและไม่ยืนยันว่ามลพิษหรือโรคที่โจทก์ได้รับเกิดจากมลพิษที่แพร่กระจายมาจากโรงงานจำเลยจริงหรือไม่ คำให้การดังกล่าวจึงไม่ค่อยเป็นประโยชน์แก่โจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมนัก หรือบางครั้งอาจไม่เป็นประโยชน์เลยก็ได้

ในกรณีที่โจทก์ไม่สามารถนำสืบให้ศาลเห็นได้แน่ชัดว่าตนได้รับความเสียหายจากมลพิษที่แพร่มาจากโรงงานจำเลยหรือที่อยู่ในความครอบครองของจำเลย แม้กฎหมายจะให้ศาลพิจารณาซึ่งนำนักพยานได้ก็ตาม แต่การซึ่งนำนักพยานของศาลก็ต้องขึ้นอยู่กับพยานหลักฐาน

ที่โจทก์นำสืบ ไม่ว่าจะเป็นพยานบุคคล พยานเอกสาร วัตถุพยาน หรือพยานผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งหากพยานเหล่านั้นไม่มีน้ำหนักหนักแน่นพอแล้ว น้ำหนักพยานของโจทก์ก็จะน้อยลงและเลื่อนลอยไม่พอที่จะให้ศาลนำมาพิจารณาซึ่งน้ำหนักพยานให้เป็นคุณแก่โจทก์ได้ ในขณะที่หากนำเอาทฤษฎีความน่าจะเป็นมาเพื่อใช้ประกอบในการที่ศาลจะนำมาซึ่งน้ำหนักพยาน ก็จะทำให้ศาลสามารถซึ่งน้ำหนักพยานให้เป็นคุณแก่โจทก์ได้ ซึ่งในต่างประเทศก็ได้มีการนำเอาทฤษฎีความน่าจะเป็นมาใช้ในการวินิจฉัยชี้ขาดคดี เช่นประเทศญี่ปุ่น ในคดี Itai-Itai คดี Niigata and Kumamoto (หรือคดี Minamata disease) ซึ่งศาลแห่งประเทศญี่ปุ่นได้นำเอาทฤษฎีความน่าจะเป็นมาพิเคราะห์ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลด้วย

2.2 ให้มีการบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาความสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะโดยนำเอามาตรา 27, 30 และ 31 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522²⁵ มาเป็นแนวในการบัญญัติกฎหมายวิธีพิจารณาความสิ่งแวดล้อมในเรื่องการได้รับยกเว้นไม่ต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียมเพื่อแก้ปัญหาข้อขัดข้องของโจทก์ในเรื่องเกี่ยวกับภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดี และกำหนดเรื่องกระบวนการพิจารณาความให้กระชับและรวดเร็ว

*พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ.2522 หมวด 3 วิธีพิจารณาคดีแรงงาน ส่วนที่ 1 บททั่วไป

มาตรา 27 - การยื่นคำฟ้องตลอดจนการดำเนินกระบวนการพิจารณาใดๆ ในศาลแรงงานให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องชำระค่าฤชาธรรมเนียม

มาตรา 30 - ศาลแรงงานอาจขอให้ผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญมาให้ความเห็นเพื่อประกอบการพิจารณาพิพากษาคดีได้

มาตรา 31 -ให้นำบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้บังคับแก่การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลแรงงานเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้โดยอนุโลม